

Balantaksche Studiën

door

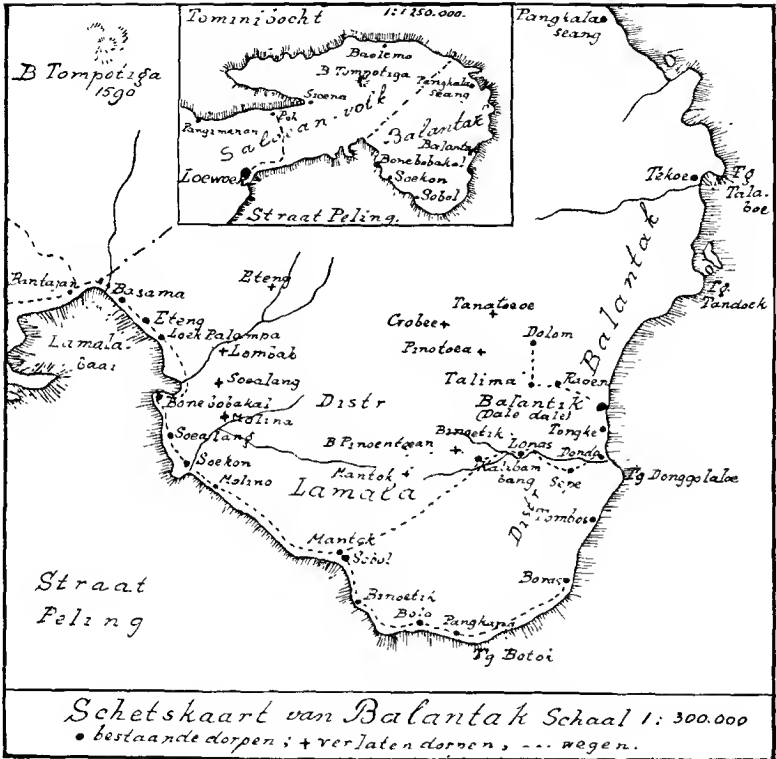
DR. ALB. C. KRUYT

IETS OVER BALANTAK EN ZIJNE BEWONERS.

Overzicht van het Landschap.

Het Oostelijk schiereiland van Celebes is wel eens vergeleken met een paddestoel: het uiteinde ervan heeft den vorm van een hoed, die op een steel rust. Op dezen steel ligt de hoofdplaats der Onderafdeeling, Loewoek. De hoed nu is in een noordelijke en een zuidelijke helft verdeeld. In het noordelijk deel woont het Saloean-volk, welks vorst indertijd in Boalemo woonde. Deze plaats werd in de tweede helft der vorige eeuw door een vereenigd leger van Ternatanen, Banggaiers en Gorontaleezen verwoest (zie mijn opstel „De To Loinang van den Oostarm van Celebes”, Bijdragen, dl. 86, 1930, bl. 340-343) ¹⁾. De Saloeans

¹⁾ Verschillende overleveringen omtrent de aanleiding tot den twist tusschen Lalogani en Mapaang, broer en zuster, die geleid heeft tot den ondergang van Boalemo, heb ik hier en daar medegedeeld. Daaraan kan een nieuwe lezing worden toegevoegd, die bij de bewoners van Balantak bestaat: De onderdanen van Mapaang aten elken dag visch, want hun meesteres bezat een vischarend, die elken dag naar zee vloog en alle menschen van toespijs voorzag. Eens ontmoetten eenige menschen van Mapaang enkele onderdanen van Lalogani. De eersten vroegen aan de laatsten wat hun dagelijksch eten was. Dezen antwoordden: „Erwten”. Dit vonden de anderen, die zich elken dag aan visch te goed deden, zoo bespottelijk, dat ze de lieden van Lalogani uitlachten. Toen dit aan Lalogani werd overgebracht, werd hij erg boos en schold zijn zuster uit voor al wat leelijk is. Om zich te wreken bracht Mapaang toen den vijand in 't land.

hebben zich verspreid over een groot deel van den Oostarm van Celebes.

Het zuidelijk deel van den hoed van den paddestoel wordt door een ander volk bewoond, dat zich mian (mensch) Balantak noemt en hun taal duiden zij aan met basa Balantak. Ze zijn zeker aan het Saloean-volk verwant, maar hun taal en hun zeden verschillen vrij veel van elkaar, zoodat ze een op zichzelf staande volksafdeeling uitmaken. Het Saloeansch gebruikt als ontkenningwoord *madi*, het Balantaksch *sian* (*sien*).

Dit land is verdeeld in twee distrikten: het ZW. heet Lamala, het NO. Balantak. Administratief vormen deze twee distrikten geen geheel, maar ze staan elk afzonderlijk onder het toezicht van den Kapitan laet te Loewoek, die op zijn beurt verantwoordelijk is aan den vorst van Banggai. Wanneer in dit opstel van Balantak en mian Balantak wordt gesproken, is de heele streek, dus de beide distrikten samen, bedoeld, tenzij uitdrukkelijk wordt gezegd, dat het distrikt Balantak of het dorp van dien naam bedoeld is.

Voor Balantak hoort men ook veel den naam Pokobondolong gebruiken. Dit zou de naam zijn, dien de Ternatanen aan de streek hebben gegeven; hij zou moeten beteekenen: „zeer veel menschen”. Tusschen de beide deelen van Balantak komen kleine dialektische verschillen in de taal voor. Zoo zegt men in Lamala vaak een *e*, waar in Pokobondolong het woord een *a* heeft; *mien* voor *mian* „mensch”; *sien* voor *sian* „niet”; *laigen* voor *laigan* „huis”, enz. In de raadsels, die ik de scholieren van Mantok (Lamala) liet opschrijven, gebruikten toch velen *a*, waar anderen *e* schreven. Ook verschillen eenige woorden. Zulke kleine onderlinge afwijkingen zijn ook op te merken in de zeden en gewoonten.

Enkele jaren geleden is een groot deel van het Balantak-(*sian*-sprekende) volk tot het Christendom overgegaan. Bij de volkstelling van 1930 waren er 6075 Christenen op een totale inheemsche bevolking van

11189 (5801 in 't distrikt Balantak, 5388 in 'distrikt Lamala). Van de nog heidensche bevolking melden er zich nog telkens menschen, die gedoopt wenschen te worden.

Schepping, zontvloed en verspreiding der menschen.

De verhalen der mian Balantak omtrent de schepping der wereld en van de menschen zijn even fantastisch als die van andere stammen in deze streken. Voor het volgende heb ik behalve van mijn eigen aantekeningen ook gebruik kunnen maken van een paar overleveringen, die de voormalige Gezaghebber Becking in zijn onuitgegeven Nota van Toelichtingen, die in het archief te Loewoek berust, heeft opgeteekend.

Opmerkelijk is, dat men hier in het Oosten van Celebes alles terugvoert tot een zontvloed. Dit zal wel in verband staan met de omstandigheid, dat men op deze eilanden en de smalle schiereilanden overal de zee dicht om zich heen heeft. Te Boalemo, in den Banggai-archipel en hier in Balantak zijn de eerste menschen altijd in een kist of prauw ergens vandaan gekomen. Misschien is in dit verhaal nog een oud feit bewaard gebleven, namelijk dat deze landen bevolkt zijn door lieden die van overzee gekomen zijn.

In het Balantaksche dan vertelt men, dat Pilogot mola, de Hemelheer, een kist in den vorm van een prauw aan een rotan uit het uitspansel naar beneden liet. De kist heette *bengka-bengka* ¹⁾ en de rotan was van de soort *oewe wiwine* „vrouwelijke rotan”. In de kist waren twee naakte menschen, broer en zuster en op de kist zaten een haan en een hen. De kist kwam neer op een stuk land, dat Pinoentoean heet, een berg 1 KM ten Noorden van het dorp Mantok. De zee liep terug en het stuk land werd hoe langer hoe grooter. Op dat land groeiden drie boomen: een *kaoe doeloepan*, een *kaoe bintonoe* en een *kaoe walansee*.

¹⁾ Bij de To Poe'oe mboto, een afdeeling van de Oost-toradjagroep, heet de lijkist *bangka*, een woord dat hier vroeger „vaartuig” moet hebben beteekend.

Toen het land een groote uitgestrektheid gekregen had, kwamen de beide menschen uit de kist en leefden op dien grond. Ze hadden er reeds lang geleefd, de drie boomen waren reeds hoog opgeschoten en de hoenders hadden zich zeer vermenigvuldigd, maar het menschenpaar bleef zonder nakomelingschap. Dit kwam omdat ze niet wisten, dat ze hiertoe gemeenschap met elkaar moesten uitoefenen. Eerst toen ze herhaaldelijk hadden aangezien hoe hoenders met elkaar paarden, kwamen ze op de gedachte dit voorbeeld te volgen.

De rotan waaraan de kist naar beneden was gelaten, vormde den weg tusschen hemel en aarde. Als het menschenpaar wat noodig had, klom de man naar boven en dan voorzag de Hemelheer hem van alles wat ze behoefden. Maar op den langen duur plantten ze zelf een en ander aan, en toen ze in hun eigen behoeften konden voorzien, werd de gemeenschap met den hemel langs den rotan verbroken.

Dit verhaal, hoe de eerste menschen in Balantak kwamen, is niet algemeen bekend. Sommigen wisten niet te zeggen hoe ze in Pinoentoean ¹⁾ gekomen waren; maar dat dáár de eerste menschen hebben gewoond,

¹⁾ De voormalige Gezaghebber Becking geeft in zijn Nota den naam Pinotoenoean op en vertelt ook een verhaal, dat verklaart waarom deze plek dien naam, die „de plaats waar gebrand is” beteekent, werd genoemd. Het menschenpaar velde namelijk den *kaoe bintonoe*, een der drie genoemde boomen, om van den stam een prauw te maken. Daar men nog geen bijlen had, moest men den boom laten vallen door een vuur bij zijn voet aan te leggen. Bij het vallen van den boom ontstond een aardophooging, een heuvel, die naar het branden van den boom Pinotoenoean werd genoemd. Om den boom uit te hollen werd ook vuur gebruikt, waarna de verkoolde deelen met schelpen werden weggeschraapt. Uit de bladeren van den boom, die zich bij zijn val overal heen verspreidden, groeiden allerlei andere boomen. Geen mijner zeggelieden kende dit verhaal. *Toenoe* heeft den zin van „roosteren” en kan niet gebruikt worden van het aanleggen van vuur bij en op een boomstam. Ik heb geen anderen naam vernomen dan Pinoentoean

weet ieder. En hun namen kent men ook : de man heet Topoeloe ¹⁾, de vrouw Labololing.

Dan volgt het verhaal van den zontvloed, waarvan twee lezingen zijn: de eene laat het voorkomen, alsof deze ramp een gevolg was van bedreven bloedschande, omdat de eerste menschen, die broer en zuster waren, als echtelieden samenleefden. De andere lezing zegt, dat de zontvloed moest dienen om het menschengeslacht op te ruimen, omdat dit te talrijk geworden was. Beide verhalen stemmen hierin overeen, dat het een jaarvogel was, die de catastrofe aankondigde. In een der reeds genoemde boomen gezeten zegde hij den menschen aan: „De wereld zal vergaan, alle menschen zullen sterven maakt dus een prauw om u te redden”. In een der lezingen wordt nog verteld, dat een man in den boom krom waarin de vogel zat; hij vond er een oude vrouw. Dit was Kele', de godin der aarde, die binnenin de aarde woont, maar nu in de gedaante van een jaarvogel de menschen kwam waarschuwen voor den naderenden ramp. Kele' „vrouw” waakt over de menschen. Zoo wordt in een ander verhaal verteld, dat toen broer en zuster als man en vrouw gingen leven, er een geweldige regen kwam en de grond scheurde. De verschrikte menschen wisten niet wat ze doen moesten. Toen kwam Kele' tot hen, en zeide hen een varken in het bosch te vangen en dit in de aardspleet te weipen. Zóó deed men en toen sloot de aarde zich en de regen hield op.

Op raad van Kele' bond het eerste menschenpaar een lange rotanlijn aan den boom vast, waarvan het andere einde aan de prauw werd bevestigd. Ze beloofde ook drie dagen voordat de vloed zou komen, hen weer te bezoeken. Bij dit tweede bezoek deelde ze mede, dat als hun woning door een aardbeving ge-

¹⁾ In West-Peling wordt in een mythe gesproken van *doeanga topoeloe* (*doeanga* „vaartuig”, *topoeloe*, een weekdier. *Holothuria edulis*). Dit schip strandde op den berg Lipoe babasal, toen de aarde nog geheel met zee bedekt was. Uit dit vaartuig komt dan een vrouw, die het eerste menschenpaar formeert.

schud zou worden, ze het vaartuig moesten bestijgen want dat dan den volgenden dag de vloed zou komen. Ze moesten voor 14 dagen voedsel meenemen. De vloed kwam, het vaartuig werd omhoog geheven, de rotanlijen hield het uit en toen het water weer gezakt was, kwam het paar weer te Pinoentoean terug.

Het andere verhaal zegt, dat de aarde vol menschen werd, omdat de Hemelheer niet toestond dat ze stierven. Als de menschen oud geworden waren, legden ze de oude huid af en zetten geheel verjongd hun leven voort. Op het laatst waren er zooveel menschen op aarde, dat men elkaar in den weg liep. Toen kwam de aardgodin in de gedaante van een jaarvogel om aan dezen onhoudbaren toestand een eind te maken. Van al de aardbewoners was er slechts één menschenpaar, dat geloof hechtte aan de mededeeling van den vogel dat de menschen zouden worden verdelgd. Dit paar maakte een prauw, waardoor het gered werd, toen de vloed kwam. Het vaartuig werd door het stijgende water al hooger en hooger gevoerd, tot het aan de woonplaats van Pilogot mola, den Hemelheer, kwam. Deze zette zijn bezoekers garnalen voor; maar deze wilden de menschen niet eten. Toen gaf hij hun pisang, en dit aten ze. Hierdoor is het gekomen, dat de menschen, die nadien de aarde bevolkten, niet meer als de garnalen hun huid afwerpen en verjongd voortleven (naar de voorstelling dezer lieden), maar dat ze als de pisangboom sterven, wanneer jonge spruiten aan zijn voet zijn opgeschoten. Hiermede was het gevaar bezworen, dat later weer eens een „opruiming” van menschen zou moeten worden gehouden.

Het van den vloed geredde menschenpaar kreeg twee dochters en een zoon. Hun ouders maakten zich bezorgd, hoe het nu wel gaan zou, als broer en zuster weer met elkaar huwden; dan zou er zeker weer een natuurramp komen. Om dit te voorkomen besloten ze hun kinderen naar verschillende plaatsen te brengen; de zoon lieten ze wonen op den berg Tolimbang bij

het dorp Molino; een der dochters werd geplaatst op den berg Oeë batang bij Eting en de andere werd de berg Siapa bij Lalipoa als verblijfplaats aangewezen.

Het duurde niet lang, of het eerste menschenpaar had weer drie kinderen, nu twee zoons en één dochter. Toen dezen volwassen waren, stuurden de ouders hun dochter naar den berg Tolimbang zonder haar te vertellen, dat de daar levende jongeman haar broer was. Toen broer en zuster elkaar ontmoetten, huwden ze samen en uit deze incestueuze verbintenis kwam geen onheil voort, omdat ze niet wisten dat ze broer en zuster waren. Ditzelfde gebeurde met de twee zoons, die naar hun zusters op den Oeë batang en den Siapa werden gezonden. Deze echtparen werden de voorouders van de menschen in het Lamalache en de genoemde bergen worden door de inwoners van de dorpsgemeenschappen, in welks nabijheid ze liggen, nog steeds beschouwd als heilige plaatsen, waar de stamouders als geesten, *pilogot*, voortleven. Telkenmale, wanneer men iets van belang wil ondernemen, vooral als men een reis wil gaan maken, wordt Pilogot aangeropen en hem wordt gevraagd voorspoed te geven en den reiziger veilig thuis te brengen.

Voor de inwoners van het distrikt Balantak is de heilige berg dicht bij het vroegere dorp Gobee gelegen. De overleveringen dezer menschen vertoonen een treffende overeenkomst met die van Lamala, waaruit de gelijke afstamming van beide deelen van het *sian*-volk spreekt. Ten eerste al de naam van het stamoord: Kaoe totoloe „de drie boomen”, die herinneren aan de drie boomen, die op den heiligen berg Pinoentoean bij Mantok groeiden. Het eerste menschenpaar werd daar uit den hemel neergelaten in een grooten aarden pot (*tampajan*), wat op invloed van buiten wijst. Dit menschenpaar dat te Kaoe totoloe leefde, kreeg één zoon en twee dochters. De zoon was een bijzonder voorlijk kind, dat al liep, toen het één maand oud was. Deze huwde met een zijner zusters (de overleve-

ring is hier minder uitgewerkt dan in Lamala). In korten tijd was het aantal menschen tot 300 aangegroeid, omdat niemand hunner stierf. Maar door deze snelle, toename ontstonden ook veel twisten en ieder dreef zijn eigen zin door, omdat er nog geen Hoofd was, dat kon zeggen hoe het moest.

Om een einde aan de wanorde te maken werd een groote familieraad belegd, waar een Hoofd zou worden gekozen. Maar het kwam er niet toe en in stede daarvan besloot men uit elkaar te gaan. De menschen verdeelden zich in vier deelen: een bleef te Kaoe totoloe (Gobee); een ander deel ging naar Pinotoea, dat gelegen was tusschen Gobee en het huidige dorp Talima; het derde deel trok naar Tana toeoe „echt land”, dat dichtbij Gobee naar den zee kant lag; en het laatste deel verhuisde naar Dale-dale aan de zee, het tegenwoordige dorp Balantak (Dale-dale zou moeten beteekenen „gezonde streek”). Dit laatste deel zonderde zich weldra van de anderen af, wat niet te verwonderen is, omdat strandbewoners spoedig een anderen aard ontwikkelen als binnenlanders en dit proces verhaast wordt door vreemdelingen, die zich onder hen komen vestigen. Vandaar dat de eerste drie deelen van den stam zich mian Bense noemden, terwijl de lieden van het dorp Balantak mian Dale werden genoemd. De laatsten verspreidden zich langs de kust naar Tekoe, Pangkalaseang, Dondo en Raoeng. De mian Bense zakten ook gedeeltelijk af naar beneden; hun voornaamste vestigingen waren Talima en Tongke aan de kust (Bense zou volgens Becking beteekenen „moederkampoen” of „verzameling van huizen”).

De verspreiding van de leden van den stam baatte echter niet veel voor het doel, waarmee ze was ondernomen, want het aantal menschen nam weer even snel toe, omdat ze niet stierven; twisten waren weer aan de orde van den dag. Men roofde elkaars vrouwen en niemand deed recht. Toen kwam de zontvloed, zooals boven beschreven is en maakte een einde aan den

wanttoestand. De eenigen die den vloed overleefden, waren een moeder met twee kinderen, een jongen en een meisje. Dezen verbleven op den berg Singkoel bij Talima. Deze vrouw heette Sinongki; haar beide kinderen huwden met elkaar en dezen werden de stamouders van een nieuw menschengeslacht.

Het is duidelijk dat hier verwarring heerscht en minstens twee overleveringen dooreen gemengd zijn, zooals dit zoo vaak onder natuurmenschen voorkomt. De verdeeling in vier clans moet natuurlijk vallen na den zontvloed.

De Vorst van Banggai.

In Lamala laat men zelfs den radja van Banggai uit het Balantaksche komen. Men vertelt: Nadat de aarde weer met menschen bevolkt was, hield men eens in het stamdorp Pinoentoean een groot offerfeest (*soemawi*). Op het geluid van de trommen en gongen, die bij den priesterdans (*omosoelen*) geslagen werden, kwam een booze geest (*mena*) af. Dit monster had negen koppen en het at alle menschen in het dorp op behalve een vrouw, die zich in een der trommen wist te verbergen.

Toen kwam daar eens een man, die Mata oe eo heette. Deze was verbaasd in het heele dorp geen levende ziel te vinden. Hij sloeg daar op de trom, in de onderstelling dat op dit geluid de menschen uit den omtrek zouden afkomen. Maar een stem klonk vanuit de trom: „Doe dat niet, want het doet mij pijn!” Daarna kwam de vrouw te voorschijn. Ze vertelde wat er gebeurd was en verzocht Mata oe eo niet op de trom te slaan, want dan zou de *mena* weer komen. De vreemdeling bleef echter toch doortrommelen en toen duurde het niet lang of de geest met de negen koppen kwam aanzetten. Bij zijn aanval sloeg Mata oe eo hem een kop af; maar het monster liet niet af. Bij elken aanval verloor het een kop, totdat het dood was. Toen huwde de vreemdeling met die vrouw, en

verwekte bij haar een zoon, die den naam kreeg van Sembelengon (*sembelengon* is in het Banggaisch de naam voor „nageboorte”).

Wij herkennen in dit verhaal aanstonds de vertelling van Sese nTaola bij de Poso-toradja's ¹⁾. Dit verhaal bevat verschillende trekken, die het kenmerken als een zonnemythe. Dit wordt nog bevestigd door den naam van den held in het Balantaksch verhaal; men wist mij daar niet te zeggen, wat deze beteekent, maar *eo* is in het Bare'e „zon” (in 't Bal. *ilio*) en *mata oe eo* is de zonnebol. Dat we hier met de zon te doen hebben blijkt ook nog uit 't vervolg.

Sembelengon dan werd vorst van Banggai. Eens nu ging hij met zijn vrouw naar den akker en liet zijn zontje achter in de hoede van de kindermeid. Hij droeg aan deze op: „Zorg ervoor, dat de jongen zijn hand niet in gindsch watervat steekt”. Dit vat was vol „goudwater”. In een onbewaakt oogenblik stak de jongen er toch de hand in en toen werd deze met een laag goud bedekt. De kindermeid trachtte dit eraf te vegen, maar het goudwater kroop al verder en verder over den arm en het lichaam van Sembelengon's zoon en eindelijk was zijn heele lijf ermee bedekt en was hij een klomp goud geworden.

Sembelengon was zóó bedroefd over het verlies van zijn zoon, dat hij geen vorst meer wilde zijn. Men zocht nu overal naar een radja, maar met geen van hen, die werden aangesteld, ging het. In hun wanhoop gingen de menschen er zelfs toe over een kat, die in het vorstelijk paleis rondliep, als vorst aan te stellen. Toen smeekte men Sembelengon toch maar weer radja te willen zijn. Hij nam dit aan onder voorwaarde, dat men goed zou zorgen voor zijn tot een klomp goud geworden zoon en dezen de noodige eer zou geven. Dit

¹⁾ Laolita i Sese nTaola, uitgegeven door Dr. N. Adriani. De tekst in Verh. Kon. Bat. Gen. deel 51, 2e stuk; inleiding en vertaling in idem deel 55, 1e stuk.

gebeurde: het goud werd in lappen rood katoen gewikkeld en het werd als *balakat* (Mal. *berkat*), heil-aanbrengend voorwerp vereerd. In het relaas, dat ik van „de Vorsten van Banggai” in het Koloniaal Tijdschrift heb gegeven, vindt men nog andere overleveringen over dezen *balakat* van Boneaka.

Een broer van Sembelengon heette Loebange; deze zou in het Balantaksche zijn gebleven.

De Hoofden des lands.

De Hoofden der mian Balantak zijn van vreemden oorsprong. In Lamala weet men nog te vertellen, dat een *kapitan laoet* van Banggai, Sariboelan geheeten, te Mantok kwam trouwen. Zijn zoon Pomali ligt daar begraven. De nakomelingen van deze vreemdelingen werden de Hoofden *tonggol*. Vroeger had men *tonggols* te Mantok, Kalibambang, Molino, Soealangen Bolobak. Later kregen drie hunner den titel van *paoe basal* „kind van den groote”, in den zin van „kleine *basal*”, de gebruikelijke titel voor voornamen hoofden in den Banggai-archipel (beide woorden *paoe* en *basal* zijn Banggaisch). Zoo had men dan: Paoe basal na tano Bense „de *paoe basal* van het land der Bensa” te Mantok ¹⁾; Paoe basal na lipoe sambira „de *paoe basal* van het halve dorp”, te Molino; en de Paoe basal Soealang in de gelijknamige plaats.

In het oostelijk deel van dit land had men ook Hoofden van vreemden oorsprong, hetgeen uit de namen blijkt, die aanduiden dat ze Mohammedaan waren en dus niet van Banggai afkomstig. Oude mythen werden met hun komst verbonden. Zoo vertelt men dat de Sangadji's van het dorp Balantak en het achterland afstammen van zekeren Soekoeroenan, een man die uit den

¹⁾ De clan Bense strekte zich dus blijkbaar verder naar het Westen uit dan men uit de overleveringen zou opmaken. Tenzij de titel beteekent, dat de Paoe basal te Mantok macht bezat over de clan Bense, die in het Oosten des lands woonde.

hemel is neergedaald bij het tegenwoordige Batoe Biring. Deze Soekoeroenan, vertelt Becking, moet de gave van zelfbevruchting en kinderen baren hebben gehad, want zonder te huwen kreeg hij een zoon en een dochter, Adam en Latima geheeten, die later samen huwden en 9 kinderen kregen. Van die kinderen waren vier meisjes, die, groot geworden, weer met 4 broers trouwden. Van 7 hunner is de naam bekend: Sowoali, eerste Hoofd; Toetoe Sapma was bolian (medicijnman); Mohammad, wiens afstammelingen den Islam omhelsden; Aroe maloeloe plantte boomen; Baginda Ali deed het zware werk; Sawalina werd het tweede Hoofd en Aadjawali werd het derde Hoofd.

De schatting aan den radja van Banggai.

Men erkent van ouderher den vorst van Banggai als zijn heer. Dit was een vanzelfsprekende zaak voor de mian Balantak, „want hij is immers aan ons verwant”. In 't Oosten van het land werd de Sangadji in het dorp Balantak, die vermoedelijk al spoedig tot den Islam is overgegaan, of het reeds als vreemdeling was, zijn vertegenwoordiger. In het Westen, waar de bewoners geen vestigingen aan de zee hadden, plaatste de Vorst een vreemdeling als sangadji te Lombak. Wanneer de Vorst den tijd gekomen achtte voor het opbrengen der schatting (*roeroe*), zond hij den *kapitan laoet* naar den vasten wal van Celebes. Deze stapte achtereenvolgens bij de sangadji's van Dalantak en Lombak af en dezen zonden dan op hun beurt iemand naar de tonggols in het binnenland om dezen kennis te geven, dat de schatting bijeen gebracht moest worden. De afgezanten gebruikten op hun tocht in het binnenland een geleding bamboe, waarop ze bliezen als op een trompet. Zoo'n voorwerp heet *popoekoekon*. Wanneer de verspreid wonende bevolking dit geluid vernamen, wisten ze dat er iets te doen was en dat ze zich tot hun Hoofd te begeven hadden.

Aan den tonggol werd vanwege den Vorst kennis gegeven hoeveel pikoel was en hoeveel pikoel gepelde rijst de heer des lands van deze streek verwachtte te ontvangen. De tonggol verdeelde deze hoeveelheid onder de gezinnen, zoodat ieder wist voor hoeveel hij had te zorgen. De gezinnen werden in groepen verdeeld naar het aantal weerbare mannen, dat elk telde. Die welke uit meerdere weerbare mannen bestonden heetten *bababoe*, die met weinige *sôendoeki*. De eersten kregen meer op te brengen dan de laatsten; de verhouding werd mij opgegeven als 5 en 3. Voor Lamala bedroeg de belasting aan bijenwas 1 pikoel, aan gepelde rijst 300 *oesoki*. De *oesoki* is een maat, die vervaardigd is van de bladscheede van den sagopalm, in den vorm van een draagmand (*basoeng*). Een *oesoki* bevat 6 *gantang*; de *gantang* is een maat van een groote soort bamboe gemaakt; ze is een span lang en kan ongeveer 1½ tot 2 KG rijst bevatten. Een draagmand (*basoeng*) wordt gerekend 2 *oesoki* of 12 *gantang* in te houden. Zoo'n hoeveelheid heet dan 1 *otoetoean*. De heele belasting aan rijst bedroeg dus de niet onaanzienlijke hoeveelheid van ongeveer 3150 KG of 50 pikoels.

De leden van elke dorpsgemeenschap brachten alles samen bij hun Hoofd, vanwaar het naar de sangadji's te Lombok en Balantak werd gedragen. Was alles gereed, dan werden drie prauwen uitgerust; elk dorp of liever gemeenschap, moest één man leveren als roeier. Meestal ging de Sangadji zelf de schatting naar Banggai brengen. Was hij verhinderd dan liet hij een der *paoe basal* in zijn plaats gaan. Ook wanneer er iets bizonders in de hoofdplaats te bespreken was, gingen een of meer van de Balantaksche Hoofden mee.

Ter hoofdplaatse aangekomen hield men eerst op bij den *djoegoegoe*, daarna bij den *panabela* of *hoe-koem toea* en ten slotte bij den *kapitan laoet*, onder wiens geleide de schatting naar de woning van den vorst werd gebracht. Dit gebeurde pas een dag of drie nadat men te Banggai was aangekomen.

Ook ingeval er een sterfgeval in de vorstelijke familie had plaats gehad, stak de *kapitan laoet* naar Balantak over om een heffing te doen. Bovendien werden dan kains verdeeld onder de bevolking; deze werden zoogenaamd verkocht, maar er werd minstens tweemaal zooveel rijst voor gevraagd, als het katoen waard was; dit laatste werd met het Maleische woord *toeloengan* „hulp” aangeduid.

De eigen Hoofden, *paoe basal* en *tonggol*, namen een klein deel van de opgebrachte schatting voor zich. Verder werkte ieder lid der dorpsgemeenschap, zoowel man als vrouw, één dag gedurende het rijstjaar op hun akker. Van de boeten die werden opgelegd voor zaken, die door hen werden berecht, kregen zij een deel; dit heet *oedoeraa*. Ook werd het Hoofd bij het oprichten zijner woning door het volk geholpen en wanneer hem eenige ramp of een sterfgeval in de familie overkwam, verleende men op verschillende wijzen hulp.

Slaven uit het eigen volk waren er niet, beweert men. Nooit zou een mian Balantak verkocht zijn en men liet het nooit zoover komen, dat iemand om zijn schulden pandeling moest worden bij een vreemdeling. Wel kwam men mian Sea-sea van het eiland Peling in dit land verkoopen; dezen werden echter niet „slaaf” genoemd, ofschoon men het woord ervoor, *ata*, kent. Men noemde die gekochten „kind” en ze werden geheel in het huisgezin opgenomen. De prijs voor een mensch werd mij opgegeven als 60 realen of 60 koperen borden (*doelang*).

Het verspreid wonen der bevolking.

Op de schetskaarten, die gemaakt zijn door de patrouille-commandanten, die na de occupatie door het Gouvernement het eerst 't land hebben verkend, leest men tal van namen van „dorpen”. Een paar ouden van dagen vertelden mij, dat er in dien ouden tijd geen sprake was van dorpen, d. i. verzamelingen van

woningen. Daar waar de *paoe basal* of de *tonggol* verblijf hield, stonden 3 tot 6 huizen, maar voor de rest woonden de menschen gezinsgewijs verspreid op hun akkers. We moeten dus spreken van dorpsgemeenschappen, die zich noemden naar de plek waar het Hoofd woonde. En voorts had elk stuk van het land nog zijn eigen naam. De grenzen van het gebied van zoo'n dorpsgemeenschap of clan zijn welbepaald door beken, bergruggen en andere bodemeigenaardigheden. Binnen die grenzen konden de leden van de clan vrij hun akkers aanleggen. Daarbuiten alleen met toestemming van het Hoofd en de oudsten der gemeenschap, aan hetwelk dat terrein toebehoorde.

Dit verspreid wonen was volgens het getuigenis der menschen zelf de reden, waarom ze zooveel te lijden hadden van de Tobeloreesche zeeroovers. Deze lieden trokken het land in, doodden en roofden menschen zonder dat het verder gelegen akkercomplex er soms iets van merkte. Men weet te vertellen, hoe deze vikingen met pijl en boog schoten en misschien is het alleen hierdoor, dat men met dit wapen bekend is geraakt. De naam er van, *bokasan* (niet *bakasan*), kent men, maar ik heb niets gevonden, dat erop zou kunnen wijzen, dat men ook zelfs in den ouden tijd pijl en boog heeft gebruikt. Zelfs als kinderspeeltuig kent men het niet. Behalve tegen de Tobeloreezen, hebben de mian Balantak volgens hun beweren nimmer tegen een ander volk gevochten. ¹⁾

¹⁾ Van één binnenlandschen strijd wist men mij te vertellen, namelijk van de inwoners van Mantok met die van Basama. Wat de aanleiding tot dien oorlog was, kon men mij niet meer zeggen; het moet een twist zijn geweest tusschen de Hoofden (*tonggol*) van die beide plaatsen. De twee partijen waren gewend elkaar te ontmoeten op een plek die nog Asa'an heet, d. i. plaats waar men slijpt, omdat daar een steen ligt, waarop men zijn zwaarden sleep, voordat men tot den aanval overging. Deze oorlog duurde drie jaar en eindigde met den dood van Oemporon, den *tonggol* van Basama.

Nadat het N.I. Gouvernement orde op de zaken is komen stellen, zijn pas echte dorpen ontstaan, aanvankelijk in de bergen. Langzamerhand is men naar het zeestrand komen afzakken. Namen als Molino, Mantok, Binoetik, Eting, die vroeger in het binnenland geschreven stonden, vindt men nu aan zee. Mantok is één geworden met Sobol. Kalibambang is nog verdeeld: de eene helft der inwoners woont reeds aan het strand, de andere zit nog in de bergen. Beide helften zijn elk op zichzelf te klein om de oprichting van een school te rechtvaardigen, zoodat deze lieden, die vroeger een eigen school hadden, deze nu moeten missen. Op den langen duur zal het binnenland ontvolkt zijn, en zullen de menschen zich alleen aan het zeestrand hebben samengetrokken.

Huisbouw.

Doordat men geen vaste woning in het „dorp” had, maar men zich dáár vestigde, waar men zijn akkers had en deze akkers tengevolge van roofofbouw elk jaar op een andere plek werden aangelegd, was het opzetten van een nieuwe woning bijna een jaarlijks wederkerende bezigheid voor de mian Balantak. Als iemand een huis opzette, moest hij zich eerst overtuigen, of de plek waar hij dit wilde doen, goed was en geenerlei kwaad in zich verborgen hield, dat zich later zou openbaren. Om dit te weten te komen stak hij een stuk hout in den grond, dien hij van onkruid en struikgewas had gezuiverd om er te kunnen gaan bouwen. Den stok spreekt hij op de volgende wijze toe: „Als ik op deze plek zal sterven, zal ik vannacht een droom hebben; als ik er niet zal sterven, zal ik niet droomen”. Dan bindt hij zich om den linker enkel een stuk rotan; hij zegt zóó te doen, opdat zijn ziel (*santoeoe*) zich niet gedurende den slaap uit het lichaam zal verwijderen en rondwalen, want alles wat de ziel ondervindt en ziet, zou haar meester droomen. Dit vragen om een teeken heet *montotol*.

Ook mag hij in dien nacht niet verschrikt het been optrekken (dit heet *pongkodi*). Overkwam hem dit dan zou hij een andere plek moeten opzoeken om daar zijn huis te zetten. Eerst als men het huis opricht, wordt de stok, die op die plek geplant is, verwijderd.

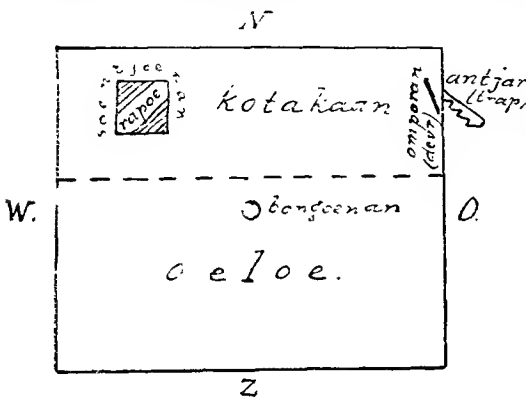
Is de nacht droomloos voorbijgegaan, dan brengt men het benodigde hout bijeen. Men mag voor zijn woning niet gebruiken het hout van boomen, waar omheen zich klimplanten en lianen hebben geslingerd, want dan zouden de geesten (*dii*) de menschen die in dat huis wonen, altijd ziek doen zijn. Ook boomen, die in hun val door lianen of door andere boomen in hun val worden tegengehouden, laat men ongebruikt. Offers worden aan boomen, die men voor huisbouw vellen wil, niet gebracht, want alle boomen, waaraan men iets bijzonders meent op te merken, gaat men voorbij.

Is het noodige hout bijeen, dan begint men met het oprichten van de woning. Daartoe wordt eerst het gat gegraven voor den middenpaal, de *bongoenan*. In dit gat wordt een pakje gelegd, waarin zich schrapsel van lood en van koper en wat bijenwas bevindt. Niemand wist mij te zeggen, waarom juist deze dingen erin gedaan worden. Metalen worden veel gebruikt om langs magischen weg de levenskracht van den mensch te versterken en kwade invloeden te weren. Het lood kan ook bedoeld zijn om het huis „zwaar”, d.i. stevig te doen zijn. Was wordt meestal aangewend om iets te „plakken”, hetzij om de ziel der inwoners aan het huis te hechten, opdat deze niet zal weggaan, hetzij om (en dit is meer waarschijnlijk) de deelen van het huis aan elkaar te doen „kleven”, en de woning daardoor stevig te maken.

Men was niet gewend elkaar te helpen bij het oprichten van een huis, misschien een gevolg van het ver uit elkaar wonen. Maar men huurde wel eens iemand, die verstand had van huizen bouwen, en die leiding gaf aan de werkzaamheden der huisgenooten,

Zoo iemand ontving als loon 2 bossen rijst per dag.

De oude huizen bestonden uit één groote ruimte. De nokbalk werd Oost-West gelegd. De trap, *antjar*, een boomstam met een oneven aantal inkepingen als voettreden, bevond zich aan de Oost- of de Westzijde

Plattegrond van een oud Balantash huis

en altijd aan den kant ervan, dus bij de lengtezijde van het huis. Langs dien kant liep dan over de heele lengte der woning een breed portaal, aan welks andere einde de haard was aangelegd. Op dit portaal, dat den naam draagt van *kotakaan*, werden gasten ontvangen, en hadden de besprekingen der huisgenooten plaats. De vloer van het overige deel van het huis lag hoger dan dien van het portaal: daar bevonden zich de huis- en slaapkamer der familie; er was geen wand tusschen *kotakaan* en *oeloe*, zooals het verhoogde deel heet. Deze ruimte werd gedurende den nacht vaak niet eens door matten of lappen foeja in kamertjes afgeschoten; de kleine kinderen sliepen dan achter in huis bij de ouders; de ouderen meer naar den kant van de deur toe. Alleen in groote huizen werd wel eens een vast kamertje gemaakt, *olis* geheeten, maar dit diende niet om erin te slapen, maar om er de offerborden voor de huisgeesten te zetten, en er allerlei goederen te bewaren.

De ruimte om den haard, *rapoe*, draagt den naam van *soentjoenan*. Men verbleef er alleen om te koken of om zich aan het vuur te warmen in koude nachten. Eten deed men op de *oeloe*, als er geen gasten waren. De vloer, *dasar*, was altijd van geplette of in latten gespleten *pering*-bamboe; de wanden waren van de

bladstelen van den sago (*koembaal*; de wand heet *bombong*). Van hetzelfde materiaal was de deur, *omporon*. Veelal werd ook een zoldering, *parawawo*, in het huis gelegd.

Huizen van dezen vorm worden niet meer gemaakt, tenzij als hutten op den akker. Overal in de dorpen ziet men nu het model van de woning in de Minahassa bij hen die tot het Christendom zijn overgegaan, terwijl de Mohammedanen de voorkeur geven aan de meer gesloten Boegineesche huizen.

Bij het maken van den haard wordt de ruimte die daarvoor bestemd is, met *boeëse*-bladeren belegd, waarna aarde daarop wordt gestort; het aantal manden met aarde, die men gebruikt, wordt niet geteld. Dit is het laatste werk dat aan de woning geschiedt, want in den avond van dienzelfden dag wordt vuur op den haard aangemaakt en betreft het gezin de nieuwe woning. Het vuur mag niet uit een andere woning worden overgebracht, maar moet nieuw gemaakt zijn. Men kent verschillende manieren van vuurmaken. Met vuursteen en staal, waarbij de vonk op een stukje arenzwam (*baroe*) wordt overgebracht, heet *kaloeli*. Een vuurslag van bambusa longinodes (*kambangan*) met een stukje van een aarden kom, heet *lean*. Vuurmaken met de zaag, waarvoor men dezelfde bamboesoort boven en beneden gebruikt, heet *mongkokor*. Voor de vuurboor gebruikt men *sa ro*-hout, zoowel voor boor als voor onderlegger, waarop geboord wordt. Dit heet *momiol*.

Is het een gewoon huis dat men betreft, dan hebben daarbij geen feestelijkheden plaats. Maar wordt een groot huis ingewijd, een woning dus van meer vermogende lieden, dan worden veel familieleden uitgenoodigd om te komen helpen bij het overbrengen van de bezittingen en het voedsel voor den maaltijd bestemd, want alles moet in één gang in het nieuwe huis gebracht worden, waarna er de maaltijd plaats heeft. Bij deze gelegenheid worden ook de offerborden

van de huisgoden overgedragen. Van het bloed der hoenders, die voor den maaltijd worden geslacht, wordt iets aan al het gebinte van het huis gesmeerd om dit stevig te maken.

Ook het huisraad wordt in de nieuwe woning geplaatst. Behalve het hoofdkussen (*tangonan*), dat opgevuld is met droge pisangbladeren of de haren van de mais en de slaapmat (*ampas*), bestaat het huisraad voornamelijk uit aarden potten (*koeren*) en ander eetgerei en manden. Van de laatste heeft men er heel wat. De meest gebruikte is de *basoeng*, een mand in den vorm van een afgeknotten kegel, gemaakt van de bladscheede van den sagopalm; deze wordt met een paar draagbanden over de schouders op den rug gedragen. Men heeft ze in allerlei grootten. Dr. W. Kaudern geeft er een beschrijving van met afbeeldingen in zijn boek I Celebes obygder, II, bl. 263. Uit een versiersel met zwarte draden (waarschijnlijk een klimvaren die de Posoërs *paka* noemen), dat hij op den achterkant van een der manden opmerkt, meent hij een rudiment te zien van een andere wijze van aanleggen der draagbanden, zooals dit nu nog in Mongondouw gebruikelijk is. Meer voor de hand ligt, dat dit een uiting van kunstzin is; in Poso worden dezelfde soort manden, hier *baso* geheeten, vaak met dit *paka* en met roodgeverfde rotan van versieringen voorzien.

Andere manden zijn *taoeale*, een korte vierkante mand van rotan gevlochten; deze kan aanmerkelijk grooter gemaakt worden door er een regenmat (*tindoeng*) in te plaatsen, waardoor de laadruimte grooter wordt. *Karandang* is een groote mand van rotan; de *kai* is de Pososche *kajoe*, een draagmand van rotan gevlochten met een bodem en drie zijden; door het aanbrengen van sagobladscheede kan men aan dit draagtoestel een enormen omvang geven; deze mand wordt uitsluitend door mannen gebruikt. De *boentong* is een mand, waarvan het geraamte met kokosvezels bekleed is. De *doson* bestaat uit latten van bamboe, die door middel van

rotan aan elkaar verbonden zijn in den vorm van een fuik. Deze worden vooral gebruikt voor het vervoeren van damar. Al deze manden worden op den rug gedragen.

Voor het gebruik in huis heeft men kleinere manden, zooals de *ponang* van rotan; en mandjes met deksel voor het bewaren van ontbolsterde rijst, zooals de *kaile*, die van de schors van de *Maranta dichotoma* gemaakt is.

Diefstal en zijn berechting.

Een gevolg van het verspreid wonen der bevolking moet ook zijn, dat vroeger weinig gebruik gemaakt werd van de rechtspraak van het Hoofd (*paoe basal, tonggol*). Doordat men niet veel aanraking met elkaar had, kwamen misdrijven weinig voor. De kleinere misdrijven werden onder elkaar uitgemaakt. Daaronder vielen in de eerste plaats diefstallen, die overigens weinig voorkwamen volgens de getuigenissen der menschen. Als regel gold, dat wanneer iemand iets gestolen had en de dief ontdekt werd, hij de waarde van het ontvreemde dubbel teruggeven moest. Had iemand bijvoorbeeld een hakmes van een ander weggenomen, dan moest hij dat teruggeven en bovendien nog een hakmes. Wat aan het ontvreemde werd toegevoegd bij wijze van boete, draagt den naam van *oboeloes*.

Het stelen van rijst werd op dezelfde wijze behandeld. Waren het slechts enkele bossen die ontvreemd waren, dan werd als *oboeloes* geen gelijk aantal gevraagd, maar minder. Het is alsof men het wegnemen van een weinig rijst verontschuldigt en dit niet zoo erg vindt. Dit staat zeker in verband met de gewoonte, die ook op den Banggai-archipel en in vele deelen van Celebes heerscht, dat het iemand die een akker of een kokosboom voorbijgaat, vrij staat om van de mais, de komkommer, kokosnoten te nemen om den honger te stillen, wanneer hij niet zooveel neemt, dat hij er een vracht van maakt, die hij naar huis brengt. Daarom wordt het wegnemen van meerdere bossen zwaarder gestraft, niet met *oboeloes*.

loes, maar met het opleggen van een boete (*motaro'*): 4 borden, 4 vadem *balasoe*-katoen, 1 kain en 1 hoen. Het gestolene moet teruggegeven worden. Het hoen wordt geslacht om de rijstgodin, *boerake'na pae*, te verzoenen, die anders den eigenaar der rijst ziek zou maken uit boosheid, dat van haar rijst gestolen is; daartoe wordt het bloed van het hoen op het voorhoofd van den bestolene en zijn gezin gestreken (*mangarara'i*).

Kon de dief de opgelegde boete niet betalen, dan hielp zijn familie hem daarbij. Was deze daartoe niet in staat, of niet bereid, dan werd de zaak met het Hoofd, *tonggol*, besproken. Deze betaalde vaak mede aan de boete en haalde den benadeelde over zich met een mindere boete tevreden te stellen. Meerdere lieden hebben mij verzekerd, dat nimmer een mian Balantak om schulden pandeling is geworden, zooals boven al is opgemerkt. Kon de schuldige niet betalen, dan liet men vaak zijn schuld rusten, om deze later van zijn kinderen of kleinkinderen in te vorderen.

Werd iemand van diefstal beschuldigd en ontkende hij het gedaan te hebben, dan werd het een rechtszaak. Deze eindigde meestal met het houden van een gods-oordeel en dit kon alleen door het Hoofd worden gelast en geregeld.

Voor het houden van een godsgericht kwamen de leden van de heele dorpsgemeenschap bij elkaar aan een diepe plek in de rivier. „Pilogot daarboven, die de menschen geschapen hebt en hun trekken hebt ingegrift, zie naar beneden (*sisiron*) op ons. Pilogot beneden, die de menschen draagt en straft, kijk op naar boven (*lelengea'on*)”. Aldus is de aanhef, waarmee de goden werden aangeroepen. Dan werd hun medege-deeld, waarvan de een den ander beschuldigde en werd hun tusschenkomst ingeroepen om aan te wijzen, wie gelijk had. Daarna dook voor elke partij een man in het water, die zich daarbij aan een in den bodem van de kom geplante stok vasthield. Er heerschte bij zulk een gelegenheid altijd groote op-

winding en spanning. Men geloofde dat degeen, die onderdook voor hem die ongelijk had, het niet lang in het water kon uithouden, omdat dit hem in neus en mond drong.

Dus niet de in de zaak betrokkenen zelf onderwierpen zich aan het godsoordeel van duiken (*mengkakiop*), maar daarvoor huurden ze menschen, van wie bekend was, dat ze „een langen adem” hadden. Het loon dat dezen daarvoor ontvingen bestond uit een paar borden of drie el inferieur katoen (*balasoe*). Werd langs dezen weg de aangeklaagde schuldig bevonden, dan had hij de boete te betalen, die op een misdrijf als waarvan hij beschuldigd werd, stond. Bleek de aanklager den ander valsch beschuldigd te hebben, dan werd hij daarvoor beboet, *motaro*. Soms werd tevoren door de beide partijen afgesproken, hoeveel ieder zou betalen, wanneer de ander gelijk bleek te hebben. Het maken van zoo'n afspraak heet *batangka*.

Behalve het duiken kende men nog het *mensingkom besi*, waarbij de beschuldigde een stuk gloeiend gemaakt ijzer moest aanvatten; als de handpalm daarbij geen brandwonden kreeg, werd de aangeklaagde onschuldig geacht. Andere godsgerichten als het werpen van speren, het steken van de hand in kokend water en derg. kende men niet.

Om zijn onschuld te bewijzen was men er al heel spoedig bij een vloek over zichzelf uit te roepen, die in vervulling zou gaan, als men schuldig was. Hiervoor heeft men geen naam. De vaste uitdrukking die daarbij gebezigd wordt, is: „Hemel en aarde mogen mij tusschen zich dooddrukken als ik het heb gedaan”.

Gewoonlijk weet men niet wie het is, die iets heeft weggenomen. Dit tracht men dan te weten te komen door wichelen, *momoelos*. Vooral het *momoelos na ikiran* „wichelen met de rijstwan” wordt hiervoor gebezigd. Daarvoor wordt een touw aan den rand van de wan vastgemaakt, waarvan het andere eind door den ondervrager (*medium*) wordt vastgehouden. Deze vraagt dan of A het vermiste heeft genomen. Blijft de wan

rustig liggen, dan wordt het onderzoek voortgezet: „Heeft B het dan misschien gedaan?” Bij elke vraag wordt de naam genoemd van iemand, die al eens eerder heeft gestolen, of dien men om de eene of andere reden daartoe in staat acht. Op een gegeven oogenblik richt de wan zich bij het noemen van een naam een weinig op en tikt op den vloer, welke beweging eenige malen herhaald wordt. Dit is het bewijs dat de genoemde inderdaad de schuldige is. Het medium moet het koord stevig vasthouden, want volgens de mededeelingen vliegt de wan soms woest op en slaat tegen iemand van de omstanders (niet de genoemde).

Een wijze om den dief ongelukkig te maken is het *mongolooeng*. Men heeft daartoe iemand noodig, die de kunst verstaat. De wijze gebruikt bij zijn werk een kom boordevol gevuld met water; deze dekt hij toe met een lap wit katoen en roept dan de ziel van den dief. Niet lang daarna, zegt men, komt er een menschenoog aan de oppervlakte van het water te zien; bevindt zich dit dicht bij den rechterwand van de kom, dan is de dief in de buurt; ziet men het aan de linkerzijde van de kom, dan woont hij verder weg. Wil men den dief niet ongelukkig maken, dan strooit de toovenaar wat kalk op het oog. Als men dan na een of twee dagen iemand ontmoet met zeere oogen, dan wordt hij ervan beschuldigd het vermiste weggenomen te hebben. Steekt de toovenaar een naald in het oog, dat aan de oppervlakte van het water verschenen is, dan zal de dief onherstelbaar blind worden.

Verwondde men iemand bij ongeluk, dan moesten 3 hoenders en 1 hond worden gegeven: de eerste werden aan de huisgoden (*pololo'*), en andere geesten geofferd (*mangawaoewaoe*) om hun bescherming in te roepen, opdat de wond spoedig zal genezen. De hond werd gedood om te *mampepas*, d.i. de gevolgen van magisch werkende invloeden weg te doen (in dit geval: door den hond te laten „wegbrengen”). Dat iemand zijn medemensch zonder opzet verwondt, is geen

toevalligheid, maar het gevolg van een noodzakelijkheid, opgewekt door de ontketening van een magische kracht. Bovendien moest degenen die de wond had toegebracht, den verwonde verplegen en medicijnen bezorgen tot hij beter was.

Bij doodslag werden de kosten van de begrafenis gelijkelijk gedragen door den doodslager en de familie van den doode.

Foejabereiding.

De mian Balantak waren in den ouden tijd geheel op zichzelf aangewezen bij het zich verschaffen van een woning, huisraad en kleeding. Wat de laatste betreft, deze werd eertijds gemaakt van geklopte boomschors. Het foejakloppen heet *momonoetoe*. De klopplank, die aan de beide einden door een stuk pisangstam of een blok hout ondersteund wordt, heet *taanan*. Het kloppen was vrouwenwerk. We kunnen hier in den verleden tijd spreken, want men doet het niet meer; misschien hier en daar nog in afgelegen oorden.

Voor foeja werd de bast van drie boomen gebruikt: *gonggolon*, *torop* en *oea* of *ree*. ¹⁾ De buitenste schors wordt met een hakmes afgeschraapt, waarna de binnenbast twee dagen lang in het water te rotten wordt gelegd om daarna geklopt te worden. De vrouw zit daarbij vóór de plank met de beenen rechthoekig daaronder gestoken. Eerst wordt de schors murw geslagen met een ronden houten knots met inkervingen, *popool* of *pansasali* geheeten. Daarna wordt ze bewerkt met steenen hamertjes, die overlans voorzien zijn van gleuven, opdat de weeke vezels van de bast niet van elkaar zullen scheuren. Nagenoeg overal op Celebes,

¹⁾ Dr. W. KAUDERN, die in zijn meer aangehaald werk, II, bl. 260 – 261 een en ander van het foejakloppen in het Balantaksche vertelt, noemt ook drie boomen, maar de *gonggolan* niet; daarentegen geeft hij de *ree* en de *oea*, die hij *wowo* noemt, misschien verkeerd verstaan uit *kaoe oea*, als twee verschillende boomen op.

waar het bereiden van foeja niet uit de herinnering verdwenen is, worden deze steenen hamertjes gebruikt en overal heeten ze *ike*, naast andere omschrijvende namen (Kaudern geeft in zijn boek afbeeldingen van *pansasali* en *ike*, pl. 102, II. 262). Deze hamertjes zijn in Balantak door de menschen gekocht, maar van wie men ze kocht en waar ze vandaan kwamen, weet men niet. Er waren er niet veel in het land, zoodat de vrouwen ze van elkaar leenden.

Wanneer de schors tot breede lappen was uitgeklopt, werden deze gedroogd. Om ze soepel te maken werden ze in elkaar verfrommeld en weder met den knots bewerkt. Geen van de genoemde boomen wordt geplant; ze groeien in de wildernis. De foeja die men van elk ervan kreeg, is verschillend van fijnheid. Van de fijnste soorten werden hoofddoeken gemaakt; de grovere soorten dienden voor baadjes (*badoe*, een vrouwenbaadje is *bakata*), sarongs (*baakan*), lendengordels (*ara'*), en dekens (*poeman*). Foeja in het algemeen heet *baakan*, evenals de vrouwenrok die ervan gemaakt werd.

Wanneer al het akkerwerk was afgeloopen en de rijstaren voor den dag begonnen te komen, zette de vrouw zich tot het bereiden harer kleedingstof. Als de rijst rijp was geworden, liet ze dit werk weer rusten om den klophamer te verwisselen met rijstsnijmes.

Ijzersmeden.

De kunst van ijzersmeden, *oemoetoe'* (verg. *momonoe-toe'* voor „foejakloppen”; Bare'e: *toetoe*, Jav. Mal. *toetoe*k „stampen”) zegt men van ouderher te hebben gekend. Het is mogelijk dat men de kunst van anderen geleerd heeft, maar alle herinnering eraan is verdwenen. Deze kunst ging niet verder dan het omsmeden van hakmessen, zwaarden, speerpunten en derg. In Mantok zijn geen smeden, vertelde men mij, maar in Binoetik en Kalibambang worden er gevonden.

De smid, *pande*, heeft zijn blaasbalg, *boesaan* (de zuigers zijn de *pomboesa*), in een hut staan, die den

naam draagt van *toetokan*. Daar worden ook gevonden het aanbeeld, *tandasan*. Een eigenlijke oven met overeindstaande steenen, zooals men die o. m. bij de Oost-toradja's vindt, kent men niet. In een lichte uitholling in den grond vóór de blaasbalg, waarin een buis van steen of gebakken klei, *soongan* geheeten uitmondt, wordt een vuurtje gemaakt van houtskool, dat aangeblazen wordt door de lucht, die de blaasbalg door de *soongan* perst. Deze haard heet *pontoenoean besi* „plaats waar 't ijzer geroost wordt”.

De blaasbalg bestaat uit twee kokers van een zware soort bamboe gemaakt; de zuigers die zich daarin op en neer bewegen zijn ronde klossen hout, aan welks randen tal van lapjes katoen zijn bevestigd, die bij het ophalen van den zuiger lucht doorlaten en deze afsluiten bij het neerlaten.

De smid heeft als werktuigen zijn hamer, *ponoetok* en zijn tang, *asip*. Wanneer men de hulp van den smid inroept, moet men de houtskool leveren en hem beloonen met rijst. Van den tijd af, dat de aren van de rijst te voorschijn komen, tot na afloop van den oogst, mag niet worden gesmeed. Eenige plechtigheid wordt niet in de smidse gehouden. Van het aanwenden van ijzer als geneesmiddel, of vrees voor zijn geheimzinnige kracht, is mij niets ter oore gekomen.

Jacht.

De menschen van Balantak waren in den ouden tijd ook voor hun onderhoud geheel op zichzelf aangewezen. Hun hoofdvoedsel is sinds menschegeheugenis rijst geweest. Over den rijstbouw en andere voedingsmiddelen zal ik hier niet spreken. Daarover zal ik een en ander mededeelen in dit Tijdschrift, in mijn opstel „De Rijstbouw in Balantak op Celebes”. Alleen moet ik hier even vermelden, dat de mian Balantak nimmer de kunst hebben verstaan van het tappen van palmwijn uit den *Arenga saccharifera*. Dit wijst er wel op, dat deze menschen langen tijd een geïsoleerd bestaan hebben geleid.

Vleeschspijs genoten deze lieden in gewone omstandigheden alleen wat de jacht en de vischvangst opleverden. Van de huisdieren (hoenders, varkens, honden, katten, en later nog geiten) werden alleen geslacht bij bijzondere gelegenheden (offerfeesten). Aan de jacht werd heel veel gedaan. Jagen heet *loemako*, dat in andere talen van Celebes „loopen” beteekent. Men jaagt met honden, *aoete'* (het algemeen op Celebes gebruikelijke woord *asoe* voor „hond” hadden mijn zegslieden nimmer gehoord). Honden waren vroeger niet duur: voor één kain (dus van f 1 tot f 2) kreeg men een hond; alleen dieren die hun dapperheid al bewezen hadden, deden soms 2 kains.

Bij het koopen van een hond wordt gelet op de teekenen, die het dier aan het lichaam heeft; hieruit meent men te kunnen opmaken of het dapper is en zijn meester dus veel voordeel van hem zal hebben. De dapperste honden heeten die te zijn, bij welke zich twee tepels op de huid van den penis vertoonen. Ook wanneer alle tepels van den hond paarsgewijs niet recht tegenover elkaar staan, maar een zigzaglijn vormen als men ze met elkaar verbindt, is dit een teeken van dapperheid. Staan alle tepels paarsgewijs recht tegenover elkander, met uitzondering van één paar, dan heet zoo'n hond *aoete' kaoeri* „linksche hond”: zoo'n dier zal veel wild vangen. Op andere teekenen dan den stand der tepels wordt niet gelet.

Men vertelt ook, dat in den ouden tijd de palmmarter, die hier *aoete' alas* „boschhond” heet, als jachthond werd gebruikt. Er bestaat een verhaal van een man, die het jong van zoo'n marter vond en dit opvoedde. Toen het groot geworden was, nam hij het mede op de jacht en weldra werd het dier de aanvoerder van al de honden. Iedere maal dat zijn baas ging jagen, ving hij wat en meermalen doodde hij het wild zelf. Eens was zijn meester ziek en het dier jankte uit verlangen, dat men hem ter jacht zou geleiden. Maar de man kon niet opstaan. Toen werd het dier boos, beet zijn baas in den keel en doodde hem.

Als iemand er meerdere honden op nahoudt, is er altijd een bij den troep, die de andere voorgaat en door zijn voorbeeld aanvuurt. Zoo'n hond is de *tanaas* „voorganger”. Hij krijgt wel hetzelfde eten als de andere honden, maar zijn baas onderscheidt hem toch boven de andere dieren. Men zegt, dat zoo'n *tanaas* het wild niet aanblaft, maar er zich dadelijk op stort. Als zoo'n dier, die zijn baas veel voordeel bezorgd heeft, dood gaat, wordt het niet zoo maar onder den grond gestopt als het kring van andere honden, maar de baas wikkelt hem vooraf in een lap katoen.

Wanneer een der leden van het gezin op de jacht is gegaan, behoeven de andere huisgenooten geen bepaalde dingen in acht te nemen om het geluk van den jager niet te bederven, zooals dit elders wél het geval is. Veel wordt op droomen gelet: als men in den slaap iets ziet, dat op tegenspoed duidt, gaat men er dien dag niet op uit. Heeft men in den droom een lijk grafwaarts gedragen, of uit het bosch een *kolondion*-vrucht meegebracht; heeft men in den droom een vrouwenborst betast, of heeft men een sagoboom gespleten om er het merg van te kloppen, of een kokosnoot gekloofd om het vleesch eruit te eten, dan zal de man zoo eenigszins mogelijk er den volgenden morgen op uit trekken, want zijn droom heeft hem gezegd, dat hij geluk zal hebben. Droomt men echter dat men met een ander vecht en het verliest, dan zullen de honden bang zijn voor de varkens en niet willen aanvallen. Wanneer ik in den droom een tros kokosnoten op den grond zie liggen en ik heb geen lust die mee te nemen; of ik droom, dat ik aan iemand iets vraag, maar die persoon weigert mij het gevraagde te geven, dan is het maar beter thuis te blijven, want dan krijg ik geen wild. Zoo ook als men een vracht van een of ander artikel, bijvoorbeeld pompoenen of komkommers, die men in den droom draagt, te zwaar vindt en er een deel van op den weg legt.

Indien een der huisgenooten zich boos maakt op

een hond, voordat men van huis gaat en het dier verwenscht, bijv. door te zeggen: „Moge een varken je verscheuren!” dan moet men zijn voornemen om te gaan jagen tot den volgenden dag uitstellen, want als men dadelijk gaat, zal de verwensching in vervulling gaan. Een hond moet men geen paddestoelen (*tambata*) of erwtjes laten eten, want daardoor verliest hij zijn dapperheid. Hetzelfde zou gebeuren als men hem met den potlepel sloeg.

Is de jager op weg, dan let hij op het geluid van den vogel *tonogo*; hoort men dit, dan gaat men aanstonds terug, want ging men door en ontmoette men een varken, dan zou dit een der honden dooden, of als dit niet gebeurde, zou het den jager een wond toebrengen. Laat deze vogel zijn geluid gedurende den nacht hooren, dicht bij de plek waar het vleesch van den jachtbuit gerookt wordt, dan moet men er den volgenden dag juist wèl op uit gaan, want dan zal men geluk hebben.

Heeft de jager een groot deel van den dag in de wildernis rondgezworven zonder een varken te ontmoeten, dan zit er niet anders op dan naar huis terug te gaan en het den volgenden dag weer te probeeren. Gebeurt zoo iets eenige malen achtereen, dan is het hem duidelijk, dat de boomgeesten, *bela*, om de eene of andere reden vertoornd op hem zijn; dan moet hij ze verzoenen met een offer van zes hoenders; dit offer wordt op het woonerf gebracht. Van een jagers-taal weet de mian Balantak niets.

De teleurstellingen op de jacht geven den jager het gevoel, dat hij afhankelijk is van onzichtbare machten, die hem niet goed gezind zijn, hier de boomgeesten, die *bela* worden genoemd. Dit woord beteekent ook „vriend” en om zich deze geesten te vriend te houden brengt men hun offers. Zulk een offer wordt nu en dan in het bosch gebracht en na afloop ervan keert men eerst naar huis terug om pas den volgenden dag op jacht te gaan. Voor dit offer werd een bordje op

den grond gezet en daarop legde men een heel eenvoudig beeldje, dat niet meer dan een latje van een span lengte is, aan welks eene eind een gezicht en profiel gesneden is. Dit houten beeldje heet *ata* „slaaf”, en stelt de verpersoonlijking van den jager zelf of van zijn geleidegeest (*pololo*¹⁾ voor. Over het beeldje wordt een lapje gelegd van een eigenaardig weefsel. Zoo'n lapje heet *motombing* en het moet ook een verpersoonlijking van den mensch of van zijn plaatsvervanger voorstellen.¹⁾ Daarna roept de jager de *bela* aan, biedt hun sirih-pinang aan en vraagt hun veel voordeel op de jacht te geven. Na afloop van deze eenvoudige plechtigheid begraaft hij het beeldje in den grond; het bord en het lapje neemt hij mee naar huis.

Jagers vertellen veel van menschen die in het bosch leven, een soort van wilden. Een priester (*bolian*), die veel jaagt, beweert, dat ze dezelfde gedaante hebben als de mian Balantak, maar hun lichaam is sterk behaard. Jagers hooren alleen het geluid hunner stem, als ze hun geroep door de bergen laten weerklinken. Men noemt ze *mentailobo* en men vreest ze. Het is wel eens gebeurd, vertelde men mij, dat een jager, die er alleen op uit was gegaan, dood in het bosch is gevonden, met het lijf vol krabben. Dit was het werk geweest van *mentailobo*. Onder de voorwerpen, die een rol hadden gespeeld bij den heidenschen eeredienst en die waren ingeleverd door menschen, die besloten waren „echte Christenen” te worden, vond ik ook een voorwerp, dat veel op den tand van een python geleek; men zei mij, dat dit de tand was van een *mentailobo*, die in het bosch was gevonden.

Meestal blijft een jager slechts een dag weg, en komt tegen den avond weer in zijn huis terug. Blijft hij een nacht over in de wildernis, dan bouwt hij zich een

¹⁾ Over *ata* en *motombing* zal ik een en ander mededeelen in mijn opstel „De geestenwereld van den mian Balantak” in dit Tijdschrift.

bord, maar dit moet steeds gebeuren in bakjes van sagobladscheede of in kokosdoppen. Het vleesch mag nooit met iets anders samen gekookt worden, behalve met zout. Hierop wordt het verbod gegrond om borden te gebruiken: op borden toch komen allerlei soort van spijzen. Dit is alles *doso*, d. i. zoo iets zal ten gevolge hebben, dat men de volgende malen geen geluk meer op de jacht zal hebben.

Wanneer meerdere lieden samen gaan jagen, is een hunner de leider, *tanaas*. Bij de verdeling van den buit krijgen de leden van het gezelschap, die honden hebben, meer dan zij die zonder deze dieren zijn meegegaan. Aan ieder die erom vraagt, wordt een stukje van den buit gegeven; zoo'n stukje heet *posora*. Alleen de kin (*asi*), het lendenstuk (*boekoe bolo'an*) en het deel waaraan zich de tepels bevinden, mogen niet aan anderen worden gegeven, maar het vleesch ervan moet door den jager en zijn gezin worden gegeten. Het kinnebak wordt bij den haard opgehangen als een soort trofee (oorspronkelijk waarschijnlijk om meer wild te lokken).

Op jacht gebruikt men de jachtspeer; het lemmet ervan is voorzien van een weerhaak; zoo'n wapen draagt den naam van *doeroekan* of *kalait* (verg. Mal. *kait*); heeft ze aan beide zijden een weerhaak, dan heet ze *tibat*. Het lemmet van deze speer zit los op de schacht, is ermee verbonden door middel van een sterk touw; dringt het lemmet in het lichaam van het wild, dan laat dit van de schacht los; deze blijft achter een boom haken en belet het wild door te loopen.

Een tweede veel gebruikt wapen is het blaasroer, *sopoet*; dit wordt evenals in andere deelen van Celebes vervaardigd van twee geledingen bambusa longinodes, die even wijd zijn en waarvan de schotten zijn weggesneden; deze worden ingelaten in een wijdere bamboebuis van circa 1 vadem lengte, waarvan de schotten zijn doorgestoken en gelijk gemaakt met den wand.

De pijltjes worden gemaakt van het hout van een palm die veel op Areca lijkt en die den naam draagt van *salampangana* „onechte pinangpalm”. De pijltjes heeten *anak sopoet*; de punt van een pijltje wordt half doorgesneden, zoodat ze afbreekt en in het lichaam blijft zitten. Aan andere zijn weerhaken gesneden; deze heeten *belebelembeng*. Deze pijltjes worden bewaard in een bamboe koker, die *pisolo* heet (Kaudern noemt hem *kades* — juister *kadees* — maar dit is een koker waarin tabak wordt bewaard). De punten der pijlen worden voorzien van vergift, dat bereid is uit het sap van den *gonggolon*, denzelfden boom, van welks bast men foeja klopt.

Omtrent het vergift neem ik hier de beschrijving over, die de heer Becking van de bereiding ervan geeft in zijn Nota van inlichtingen: „De pijlen zijn steeds vergiftigd door middel van het sap van de spukboom (getah gonggolon). Het vergift heet *oepas* en wordt verkregen door insnijdingen in de bast van den boom te maken, waaruit dan een melkwit sap vloeit. Door koken laat men dit sap coaguleeren en verkrijgt dan een soort getah pertja, dat op pijlspitsen wordt gestreken. Voordat dit plaats heeft, vermengt men eerst de getah met bloed van een zwarte rups, z. g. oelar kajoe, hier *koengkoemie* geheeten. Het vergift is buitengewoon werkzaam en doodelijk. Bij verwondingen hierbij krijgt men hevige koorts, wordt het lichaam zwart en is binnen een paar uur het leven geweken. Soms is de werking zoo krachtig dat bijvoorbeeld een daarmee verwond beest binnen het kwartier sterft. Bij het verzamelen van dit gift wacht men tot de boom flink volwassen is en zijne bladeren nagenoeg verloren heeft, omdat dan het gift het krachtigst is. Men beweert, dat indien de getah niet met het bloed van de *koengkoemie* wordt vermengd, de uitwerking niet direkt doodelijk is, alleen worden dan ledematen en spieren verlamd. Niet vermengd noemt men het *oepas*, vermengd *tomalas*. Als tegengift gebruikt men

de wortels van den bajem oetan, de z.g. roode bajam, vermengd met moedermelk. Dit mengsel wordt als een papje in den mond genomen en nog vermengd met het kopvleesch van een garnaal. De bajamwortel en moedermelk vermengd is reeds voldoende om de doodelijke werking van het gift te stuiten. Om echter de wond geheel te genezen is vermenging van de obat met het garnalenvleesch noodzakelijk. Gift wordt voorts nog gemaakt van een kleinen visch, hier genaamd *onding*. Deze visch heeft de eigenschap zich te kunnen opblazen. Wordt het gift van de genitaliën van de *onding* bereid, dan is ook het eten ervan doodelijk, hetgeen met het *oepas tomalas*-gift niet het geval is, daar dit alleen doodelijk is bij veroorzaakte wonden⁷. Tot zoover de heer Becking.

Het is vanzelfsprekend, dat men ook allerlei vallen en strikken weet te maken. De *botikan* is de springlans: als het wild tegen een gespannen koord aanloopt schiet een speer door zijn lijf, gedreven door een gespannen lat, die als een veer werkt en die losschiet als het koord wordt bewogen. De *talong* is een strik die op den grond wordt gelegd; midden in de strik is een stuk hout aangebracht, dat een stevige gebogen lat gespannen houdt; door op dit hout te trappen, schiet de lat los en terwijl hij zich strekt, voert hij de strik en het wild daarin mee de lucht in. Bij een ander toestel loopt het varken tegen een haak, die een blok hout in de hoogte houdt; de haak schiet los en het blok hout valt op het dier; daardoor schrikt het en doet een sprong vooruit, waardoor het in scherpe bamboes, *ramba*, terechtkomt, die met dat doel daar zijn opgesteld.

Behalve wilde varkens wordt ook jacht gemaakt op de anoa, *baloelang*. Aan Dr. Kaudern had men verteld, dat dit dier uit de streek verdwenen was. Een mijner zegslieden ontkende dit en zei dat hij menigen anoa met zijn honden had gevangen. De babi-roesa, die hier *balangoan* heet, moet er vroeger zijn

geweest, maar hij is blijkbaar uitgeroeid, of hij heeft zich teruggetrokken, want men ontmoet hem niet meer in de bosschen. De beide buideldieren, die hier gevonden worden, waarvan de groote *koese* en de kleine *boloto* heet, worden met het blaasroer neergelegd. Het vleesch van de python, *bintana* en een groote soort kikvorsch, *depoe*, wordt gegeten; muizen niet. Het hert, *donga*, is pas in de laatste jaren in deze streek gekomen. Een mijner zegslieden, afkomstig uit het distrikt Balantak, een man van een goede 50 jaar, vertelde, dat toen hij nog een jongen was, er nog geen herten in Balantak waren. In Mantok zou het eerste hert pas in 1914 (?) zijn gezien.

Het Hoofd (*paoe basal, tonggol*) mocht alleen jacht-rechten laten gelden op anoa. Van elke gemsbuffel die buitgemaakt werd, moest de jager hem 30 reepen vleesch geven. Met betrekking tot de jacht kende men geen landgrenzen; ieder mocht jagen waar hij wilde.

Aan visscherij werd vroeger uit den aard der zaak door de bergbewoners niet zooveel gedaan. Wanneer men naar zee wilde gaan en men droomt den nacht tevoren, dat men sirih of pisang van den boom haalt, dan zal men niet met leege handen thuiskomen. Wanneer zich een kring om de maan bevindt, zegt men dat er veel van zekere soort visch zal komen, die in het Mal. *tandipan*, in 't Balantaksch *boesoekon* heet. Veel visch wordt gestoken met de vischspeer, *sosoat*, die drie ijzeren punten heeft.

II. DE GEESTENWERELD DER MIAN BALANTAK.

Wanneer we kennis maken met de geestenwereld der bewoners van Balantak, krijgen we al spoedig het woord *pilogot* te hooren, een naam, waarmee in het Oosten van Celebes, ook onder de Banggaiers en het Saloean-volk geestelijke wezens worden

aangeduid.¹⁾ Maar de beteekenis, die men bij deze stammen aan de geesten, die met dezen naam worden aangeduid, geeft, is verschillend. Bij de bewoners van den Banggaiarchipel is hij de beschermgeest van het gezin („De Pilogot der Banggaiers en hun priesters” in *Mensch en Maatschappij*); bij het Saloean-volk vertegenwoordigt hij een voornamer soort van geesten, de stamvader der familie („De To Loinang van den Oostarm van Celebes”, *Bijdragen* 86, 1930, bl. 401 en volg.); bij de menschen van Balantak duidt men er een hooger en geest mee aan en wel den Schepper: Pilogot mola.

Pilogot boven. Pilogot mola verblijft in de zon en vandaar ziet hij neer op de menschen en een andere *pilogot* verblijft in de aarde. Wanneer deze twee worden aangeroepen, bijv. bij het afleggen van een eed, bij het houden van een godsoordeel, zegt men: „Pilogot daarboven, kijk naar beneden (*sisiron*), Pilogot daar bene-

¹⁾ In het Tobeloreesch op Halmahera vinden we dit woord terug in *pilogoetoe* of *o pilogoetoe ma taoe*. A. HUETING denkt („*De Tobeloreezen in hun denken en doen*”, *Bijdragen* 78, 1922, bl. 186–187), dat dit woord uit het Banggaisch naar Halmahera is overgekomen, want de zaak die er mee aangeduid wordt, is van vreemden oorsprong. „Men verstaat er onder primitieve huisjes, een dakje op 4 palen, met een vlondertje erin, waarop men vindt: een schild, een hakmes, een lans en een trommel; de genoemde wapenen zijn meestal slechts houten namaaksels daarvan. Gewoonlijk hoort er ook in: een ruw, uit hout gesneden menschenhoofd, zeer zelden uitgehold, met een schedel erin. Het hokje is omringd met paldbladeren (*o bilere*) en men vindt er altijd een schotel in waarop wat wierook, die men tamelijk regelmatig brandt. Tusschenbeide wordt ook voor den geest, die hierin woont, een feest gevierd, waarbij dan ook wierook gebrand wordt en spijs aangeboden op de gewone manier. Men verwacht hiervan bescherming, ook genezing bij ziekte, maar ook bezigt men dit als een booze fetis, om personen te verderven”. Uit deze beschrijving zou men opmaken, dat de *pilogoetoe* der Tobeloreezen veel overeenkomst heeft met Balani van den Banggai-archipel (zie „*De Pilogot der Banggaiers en hun priesters*” in *Mensch en Maatschappij*; en „*De zwarte kunst in den Banggai-archipel en Balantak*”, te publiceeren in dit Tijdschrift).

den, kijk naar boven (*lelengea'on*); wijst aan wie van deze twee lieden gelijk heeft".

Als men alleen van Pilogot spreekt, bedoelt men er degeen mee die in de zon woont. Men noemt hem ook wel Toempoenta „die ons bezit, onze eigenaar". Pilogot let nauwkeurig op wat de menschen doen. Alle kwaad, dat bedreven wordt, wordt door hem gestraft, vooral het afleggen van valsche eeden en het bedrijven van bloedschande. Was het laatste nog te verzoenen, dan werd dit gedaan door het brengen van een offer, wat *monsimpoet gogorong* „de keel beschermen" heet; want men gelooft, dat Pilogot als straf voor zulk kwaad iemand de keel afsnijdt, zijn kinderen doodt, of hem op eenige andere wijze nadeel berokkent. Pilogot heeft aan elk mensch een beschermgeest gegeven, *pololo'* genaamd, over wien beneden meer. ¹⁾

Pilogot beneden. Van „Pilogot-in-de-aarde" weet men niet veel. Sommigen beweren, dat er slechts één *pilogot* is: Pilogot mola in de zon. Een gewezen priester vertelde mij: Toen Pilogot mola de menschen gemaakt had, liet hij ook een geest in de aarde wonen; deze heet *mian monsoloeng* „degeen die draagt" (nl. in een draagdoek op den rug, zooals men met kleine kinderen doet); deze geest draagt de menschen en beschermt ze tegen booze geesten en gevaren.

Verder heeft men het veel over een oude vrouw, die in de aarde woont en die den naam draagt van Kele' (*bangkele* en zijn varianten in verschillende talen van Celebes, dat „vrouw" beteekent). Toen er nog slechts enkele menschen op de aarde woonden, gebeurde het vaak, dat broer en zuster met elkaar huwden. Toen dit voor de eerste maal gebeurde, begon het geweldig te regenen en de aarde scheurde, als gevolg van de

¹⁾ Een verduistering van zon of maan heet *sabakon*. Men denkt daarbij aan een monstervisch, *garongo* in het luchtruim, die zon of maan wil inslikken. Dan maakt men een groot rumoer om het monster te verschrikken en men roept: *Loea toempoe mai!* „Spuw onzen heer uit".

gepleegde bloedschande. De eerste menschen waren hierdoor hevig verschrikt. Toen kwam Kele' uit de aarde te voorschijn en ze zeide de aardbewoners een varken te slachten en dit in de spleet in de aarde te stoppen. Toen men dit gedaan had, sloot de spleet zich weer, en de regen hield op. Sedert volgt men deze gewoonte altijd na gepleegde bloedschande.

Kele' houdt er een groot varken op na, *bokio' ni Kele'* geheeten. Als dit dier zich tegen een van de vier palen, waarop de aarde rust, de *potoekon na tano*, dan ontstaat er hevige aardbeving (*lili*). De menschen roepen dan: *montong* „houd op!” en *taroe!* „bijnwas!” Dit laatste sluit den wensch in, dat de aarde als was moge zijn, aan elkaar klevend, opdat er geen spleten in komen.

Kele' wordt altijd voorgesteld als een stokoude vrouw, die den menschen gunstig gezind is. Waarschijnlijk zijn Pilogot-in-de-aarde, *mian monsoloeng* en Kele' één en dezelfde persoon; maar als men er de menschen naar vraagt, zeggen ze het niet te weten.

Aan deze beide hoofdgoden, de een een man, de ander een vrouw, worden geen bepaalde offers gebracht. Bij de offerfeesten, die gehouden worden, krijgt Pilogot mola zijn deel, zegt men, maar dit wordt niet speciaal aangewezen. Van offers aan Kele' gebracht heb ik niet gehoord.

De naam Pilogot wordt ook wel eens gegeven aan de geesten, die op de bergen Tompotika en Pinoentoean wonen. De eerste wordt gehouden voor den stamvader van de menschen in het oostelijk deel van Balantak, de tweede voor dien van het westelijk deel. Ze worden ook aangeduid met den naam van *berkat*, waarmee bedoeld zijn geesten, van wie bijzondere macht en zegen (Mal. *berkat*) uitgaat. Men ging hen geen offers brengen op hun woonplaats; maar als men op reis ging, riep men vooraf hun hulp in; dit deed men ook bij dreigende gevaren, aanvallen van vijanden (Tobeloreezen), of bij de nadering van ziekte. Men vindt in het Balantaksche nog meer zulke heilige bergen, waar de stamgod

van een onderdeel van het volk heet te wonen, zooals de Tolimbang van de inwoners van Molino, de Oeë batang „rivier” bij Eting en de Siapa bij Lalipoa.

Boerake. Aan de lagere geesten worden geregeld offers gebracht. Een categorie van hen zijn de *boerake*, een naam die onder de Oost-toradja's algemeen is, ook nog bekend bij de grensclans tusschen Oost- en West-toradja's, maar verder naar het Westen verdwijnt hij. In Balantak duidt men er hogere geesten mee aan. Op hooge bergen wonen ze. Een dezer machtige *boerake* verwekte eens in den ouden tijd, toen de bewoners van Balantak nog in hun stam dorp Pinoentoean woonden, een tweeling bij een vrouw, waarvan de een een menschenkind en de ander een eekhoorn (*do'oe*) was. Toen beiden groot geworden waren, zei Do'oe: „Ik keer terug naar mijn vader op den berg”. Toen verdween hij. Die berg is de Tompotika, die ook wel Keneng kelang genoemd wordt.

Boerake verblijven aan het zeestrand, op bergen, in de zon. Als men in het geboomte of in steenen heeft gehakt, die een *boerake* als woonplaats heeft gekozen, dan maakt hij dien mensch ziek; eerst als men hem door het offeren van een hoen verzoend heeft, zal men beter worden.

De geesten van de rijst, die hun verblijfplaats op de akkers hebben, heeten ook *boerake*: Boerake'na pae. Over deze geesten wordt een en ander meegedeeld in mijn opstel „De rijstbouw in Balantak” in dit tijdschrift.

Boomgeesten. Een andere categorie van geesten wonen in groote boomen, waarop zich veel orchideeën gezet hebben; vooral in waringinboomen (*tamparang*) houden ze verblijf. Ze worden *sangke* genoemd; vooral kinderen moeten oppassen niet te dicht bij zulke boomen te komen, want vooral op hen hebben de geesten het gemunt (als dit *sangke* dezelfde beteekenis heeft als in het Bare'e, beduidt het „in de vlucht grijpen” en dit zou dan gezegd worden van het grijpen van de ziel van het kind, waardoor dit ziek wordt).

Een ander soort boomgeesten heeten, evenals bij de Oost-toradjagroep *bela*. Dezen zijn vooral van beteekenis voor den jager, omdat zij het zijn, die hun het wild bezorgen. Over hen is gesproken in mijn opstel „Iets over Balantak en zijne bewoners” in dit tijdschrift.

Aardgeesten. Ook in de aarde wonen geesten. De meest bekende zijn de *tambolo tano*; maar er zijn ook *teenak* en *boerake tano*. Wat het onderscheid is tusschen deze soorten, weet men niet te zeggen. Aan deze geesten worden varkens geofferd, wat aan de rijstgeesten en de talrijke rondwarende onbestemde geesten, die naar het Arabische *djin din* worden genoemd, niet het geval is; dezen worden als Mohammedanen beschouwd, omdat ze van vreemdelingen zijn overgenomen. Wanneer muizen het gewas dreigen te vernielen, zegt men dat dit de zielen der afgestorvenen zijn, maar toch koestert men de meening, dat het de *tambolo tano* zijn, die deze diertjes sturen; daarom wordt een offer aan hen gebracht, opdat ze de viervoeters terug zullen roepen.

Het offeren aan de geesten in het algemeen draagt den naam van *mangawaoewaoe*, dat „iets doen, iets maken” in het algemeen beteekent (Loinang *mombaœ*). Wanneer aan de aardgeesten wordt geofferd, worden rijst en kippenei op een blad gelegd, dat op den grond is gespreid; daarbij worden de geesten toegesproken (*moliwaa*) om hun den wensch der menschen kenbaar te maken.

Watergeesten. Meermalen worden de aardgeesten ver-eerd in vereeniging met de watergeesten. Voor beiden worden honden geslacht, wanneer de priester heeft verklaard, dat een van hen of beide soorten samen iemand ziek hebben gemaakt. Dit komt vooral voor, wanneer men verzuimd heeft aan den watergeest (*din na weer* „watergeest”) te offeren, toen men sago bij een poel of bron plantte. Als men zoo'n poel of bron in de wildernis vindt, zegt men, dat het de goedheid van *din na weer* is, die daar woont, die maakt

dat men de plek gevonden heeft; de watergeest heeft den mensch erheen geleid. Als men daar dan sago wil planten, moet men er een offermaaltijd aanrichten, waarbij een varken, een geit, een groote en een kleine hond en een aantal hoenders worden geslacht. Zoo'n plechtigheid heet *mangarop din na weer*. Een priester moet erbij zijn om den watergeest toe te spreken (*moliwaa*). Geit en hoenders worden thuis geslacht maar het varken en de honden zijn voor den aardgeest (*tambolo tano*), die daar woont en van wien men zegt, dat hij kwaadaardig is. Het varken moet speciaal dienen, opdat de sago die men er plant, goed zal gedijen. De honden zegt men te slachten, opdat *tambolo tano* de levers dezer dieren en niet die der menschen zullen eten.

Zeegeesten zijn *din ndalangon*.

In het Oosten van Midden-Celebes wordt de regenboog vaak in verband gebracht met boomgeesten; in Balantak echter wordt aan den regenboog (*tandalo*) geen bijzondere beteekenis gehecht. Bij zijn verschijnen houdt men bijv. niet op met werken (dit doet men ook niet bij het rommelen van den donder, *goroeng*). Er naar wijzen met uitgestoken vinger is echter niet geraden, want dan zou men een ziekte krijgen, *tamoe* geheeten, die aan lepra doet denken: hierbij rotten vingers en teenen van het lichaam af. Alleen op zee zijnde wordt acht op den regenboog geslagen: verschijnt er een, dan zoekt men zoo mogelijk spoedig een veilige haven op, want dan zal er, zegt men, weldra een storm losbreken.

Tompoedaoe en *Balani*. In Balantak komen we enkele namen van geesten tegen, die we ook op den Banggai-archipel aantreffen. Zoo heeft men *Balani* (Mal. *berani*, dapper, moedig, vurig). Deze *Balani* verblijven aan het zeestrand en in het bosch. Wanneer het heele dorp uit de bergen naar het zeestrand trekt voor het *mansa'ei* (*momosoe'i*), de plechtigheid waarbij aan de rijstgeesten hun afscheid wordt gegeven, opdat ze naar hun land aan de overzijde der zee zullen terugkeeren,

dan worden drie *bojo*, bamboe kokertjes met rijst en drie hoenders aan Balani gegeven. Wanneer men in het bosch gaat om te jagen of om strikken te zetten, offert men eerst aan Balani, opdat hij den jager niet ziek make.

Balani zijn mannelijke geesten, die altijd een speer dragen. Wanneer ze iemand willen straffen, werpen ze met de speer en dan krijgt die persoon stekende pijnen. Als een *balani* in een priester vaart, stelt deze zich woest aan, schreeuwt en schermt om zich heen. Hij roept dan door den mond van den priester: „Als ge aan mij offert, zal ik u met mijn speer beschermen, maar als ge nalatig zijt, zal ik u met mijn speer dooden!”

Uitsluitend honden worden aan *balani* geofferd. Dit zijn de eenige dieren met welker zenuwholten, die zich in de onderkaak bevinden, wordt gewicheld. Het raadplegen van het onderkaak-orakel bij dieren is een kunst van de priesters op den Banggai-archipel. Ik heb daarvan een en ander meegedeeld in mijn opstel „De Pilogot der Banggaiers en hun priesters” (in *Mensch en Maatschappij*). Hierbij worden kleine stokjes in de zenuwholten van den onderkaak van het offerdier gestoken en uit den stand dier pennetjes wordt een en ander opgemaakt. Deze wichelkunst nu is bij de Mian Balantak bij verre na niet zoo ingewikkeld als op den Banggai-archipel. Ze komt hierop neer: Wanneer een der beide zenuwholten aan den linkerkant krom loopt, beteekent dit, dat de offeraar spoedig begraven zal worden; is dit het geval met een der gaten aan de rechterzij, dan zal de offeraar binnenkort een familielid begraven. Bevindt zich bij de twee normale zenuwholten nog een derde, dan heeft dit steeds een ongunstige beteekenis, vooral als zich dit derde gat dicht bij den bovenrand van den kaak bevindt.

Bij zulk een ongunstig teeken is het altijd Balani, die verzoend moet worden; of ook wel: die overgehaald moet worden met een offer om het dreigende

gevaar, kenbaar uit het orakel, af te wenden. Soms blijkt ook bij een offerfeest voor de huisgoden, uit het onderzoek van de ingewanden van een offerhoen, dat Balani een hond eischt.

Tompoedaoe of Tompidaoe hebben we in het Banggaische leeren kennen als de god van de jacht. Bij pasgenoemde eilandbewoners hebben Balani en Tompidaoe vaste woonplaatsen dichtbij de woningen der menschen. In Balantak is dit niet het geval, zooals we bij Balani al gezien hebben. Ook Tompidaoe dwaalt door de bosschen rond, vaak vergezeld (*mamarawai*) door Balani. Ook bij de Banggaiers komt de samenvoeging van deze beide geesten voor. De *tompidaoe* zijn mannelijke en vrouwelijke wezens: *tompidaoe molane* en t. *baone*. De boschgeesten *bela*, die boven genoemd zijn, heeten de slaven der *tompidaoe*. Als een jager bij herhaling veel buit krijgt, of hij vangt zonder tusschenpoozen wild in zijn strikken en vallen, dan moet hij een feest geven van denzelfden aard als het bovenbeschreven *mangarop din na weer* voor watergeesten. Thuis worden dan geit en hoenders geslacht voor *din na alas* „boschgeesten”, die evenals de watergeesten beschreven worden als goed en liefderijk ten opzichte van de menschen, terwijl varkens en honden in het bosch worden gedood voor de mannelijke en vrouwelijke *tompidaoe* en voor *balani*; de eersten opdat ze door zullen gaan met zegenen, de laatsten, opdat ze den jager of de leden van zijn gezin niet ziek zullen maken. Men vertelde, dat met zulke offerfeesten nooit lang wordt gewacht, uit vrees dat er een hoenderziekte zal uitbreken, die den menschen de gelegenheid zou ontnemen om te offeren; en dan zou het heele huisgezin door Balani ziek gemaakt worden.

Ook Sama die den Banggaiers een rijke vischvangst verzekert, kennen de mian Balantak; maar ook voor dezen geest maakt men geen woning. Als men met veel visch van het strand in de bergen is teruggekeerd, pleegt

men te zeggen „Sama heeft mij vergezeld”. Bij huiselijke offerfeesten wordt ook aan dezen geest een hoen geofferd. De vischarend draagt den naam van *lain sama* „de vleugel van Sama”.

Een tot het Christendom overgegaan priester zei mij, dat de laatste drie soorten geesten niet oorspronkelijk Balantaksch zijn, maar overgenomen van de Banggaiers. Dit is wel mogelijk. Ze hebben dan hun karakter van huisgoden verloren en zijn tot algemeene geesten geworden. De woorden *molane* en *baone* waarmee de *tompidaoe* in mannelijke en vrouwelijke geesten onderscheiden worden, zijn niet Balantaksch, waar voor mannelijk *moro'one*, en voor vrouwelijk *wiwine* gezegd wordt (in het Banggaisch luiden de woorden voor mannelijk en vrouwelijk *malane* en *boine*, Sea-sea: *moloeko*; in het Loinangsch: *mo'ane* en *boëne*).

Pololo'. Boven hebben wij gezien, dat toen Pilogot mola menschen gemaakt had, hij hun elk een beschermgeest gaf; dit is de *pololo'* „die volgt, begeleidt”. Dit is de geest van de placenta van den mensch; hij verblijft in de woning op 2 of 3 borden, die daartoe bij een der wanden (het komt er niet op aan welke) zijn geplaatst. Deze huisgeesten, die bij de Banggaiers *pilogot* heeten, wonen dus niet in den middenpaal der woning, zooals op de eilanden het geval is. Met die borden moet men voorzichtig omgaan: men mag er geen water op morsen, er niet tegen slaan of stooten, want dit maakt *pololo'* boos en dan maakt hij een der huisgenooten ziek. Bij gelegenheid van een offerfeest worden er bij de steeds aanwezige borden nog meerdere bijgezet voor verschillende andere geesten, die worden geroepen en die dan tijdelijk in de woning heeten verblijf te houden. Na het feest worden die weer verwijderd.

De plek waar de offerborden staan heet *pontowe'ian*. Telkens als men iets van belang gaat ondernemen, als men naar den akker trekt of vandaar terugkeert, legt men wat sirih-pinang op een der borden en geeft aan

pololo' kennis (*moliwaa*), wat men gaat doen, of wat men gedaan heeft en vraagt er een zegen op.

Zooals gezegd is, is *pololo'* de geest van de placenta; deze blijft in een mand met asch verpakt in de woning bewaard. Elk kind, dat in het gezin geboren is, heeft een *pololo'*, „maar kinderen komen uit de ouders voort, legde mij een priester uit, en dus is hun *pololo'* één met die der ouders; al zijn er nog zooveel *pololo'* als het gezin leden telt, er is toch maar eigenlijk één *pololo'* voor dat gezin”. Toch houdt men aan de veelheid der *pololo'* van één gezin vast. Men zegt, dat als iemand sterft, zijn *pololo'* verdwijnt, maar in moeilijke omstandigheden des levens roept men ook de *pololo'* zijner overleden ouders aan.

Bijzondere beteekenis wordt gehecht aan de *pololo'* van een doodgeboren kind. Deze wordt geacht buitengewoon werkzaam te zijn. Bij een familiefeest wordt bij het offeren (*mangawaoewaoe*) aan de *pololo'* van een doodgeborene, als zoo een zich in het gezin heeft voorgedaan, een extra hoen gewijd. Men vraagt hem om de broers en zusters van den doodgeborene te beschermen (over de kracht, die aan het lijkje van zoo'n wicht wordt toegeschreven zie men „Van leven en sterven in Balantak”, in dit Tijdschrift).

Op de vraag, die ik aan meerdere lieden heb gedaan, of de *pololo'* met de ziel meegaat naar de doodenstad, of dat hij zijn eigen plaats heeft, werd steeds stellig geantwoord: „Neen, hij verdwijnt”. We zien hieruit, dat de *pololo'* gedacht wordt als de verpersoonlijking van het leven en deze houdt het gezin in stand.

Pololo' vergezelt elken bewoner van het huis; vooral kinderen, zegt men, worden door *pololo'* beschermd. Over de vereering dezer geesten spreken we beneden bij de offerfeesten.

Elk volwassen mensch heeft een vasthouder of representant van zijn *pololo'*. Dit is een lapje katoen, dat *motombing* heet. Het is een weefsel van grove ongelijk gesponnen katoendraden, zóó los geweven, dat het op

zakkegoed lijkt. Deze lapjes hebben de grootte van een middelmatig grooten zakdoek. Ze zijn over den heelen oostarm van Celebes, in Mori en het woongebied der Oost-toradjagroep en in Loewoe bekend en ze hebben daar overal een rol gespeeld. Deze *motombing* bewaart de eigenaar te huis. Wil hij voor enkele dagen ter jacht gaan, dan gaat hij eerst met zijn *motombing* in het bosch en neemt ook mee een beeldje van hout; dit voorwerp verdient nauwelijks den naam van beeld, want het is een houten latje van een span lengte, waaraan een hoofd is gesneden; dit heet *ata* „slaaf”. In het bosch gekomen zet hij een bordje op den grond, legt er de *ata* op neer en dekt hem met de *motombing* toe. Dan spreekt hij de boomgeesten (*bela*) toe (*moli-waa*), geeft hen kennis van zijn voornemen, vraagt om een rijken buit en biedt hun daarvoor „kleeding”, nl. de *motombing*, aan. Na deze aanroeping steekt hij het lapje weer bij zich, maar de *ata* begraaft hij op die plek en keert dan naar huis terug. Deze plechtigheid heet *mansambongi* en ze heeft tot doel, dat de geesten veel wild zullen geven en de varkens in de gespannen strikken zullen loopen.

Wanneer men ver van huis gaat over zee of te land neemt men zijn *motombing* niet mee, maar gedurende zijn afwezigheid wordt het lapje op een der offerborden van *pololo* gelegd en een koperen sirihdoos, geheel gevuld met pruimingredienten wordt erop gezet. Dit blijft zoo staan tot de reiziger teruggekeerd is.

Dr. W. Kaudern vertelt (I Celebes obygder II, hfdst. 11): Als de doode in de kist is gelegd, strijkt men vlak voordat het deksel erop gedaan wordt, over zijn gelaat met een oud wit doek, *motombing*; dezen doek vouwt men toe; men heeft er den geest van den doode in opgevangen. Deze doek wordt dan dichtbij de kleeren die in huis hangen, gebracht, waardoor men meent, dat de doode kleeren meekrijgt op zijn reis naar 't doodenrijk. Daarna bergt men zorgvuldig den witten doek op. Tot zoover Dr. Kaudern.

De menschen die ik er naar vroeg, zeiden niet gewend te zijn het gelaat van een lijk met diens *motombing* af te vegeen, maar ze achtten het wel mogelijk, dat anderen dit doen. Het levensfluide van den overledene wordt dan in den doek, die een verpersoonlijking van zijn *pololo*', zijn leven, is geweest, opgevangen. In elk geval wordt de lap zorgvuldig opgeborgen.

Wanneer een *motombing* door brand of op een andere wijze verloren ging, betekende dit niet veel; men kocht dan een ander. Deze lappen werden in Loewoek geweven, en men kocht ze voor tien maten (*oesoki*) gepelde rijst 't stuk. Bij den bruidsschat moest ook steeds zulk een *motombing* zijn.

Houten „beeldjes” (*ata*), zooals boven beschreven zijn, werden ook gemaakt bij het groote offerfeest voor de huisgoden. Dan moesten er minstens drie zijn, die op een der offerborden werden gelegd. Hierbij werd niets gedaan en in de opdrachten aan *pololo*' of andere geesten worden ze niet genoemd. Na afloop van het feest laat men 1 van deze *ata* op het bord liggen; de andere worden begraven op de plek, waar men den hond, die bij zoo'n offerfeest noodig is, gedood heeft. Geen mijner zegslieden wist mij te zeggen, wat deze *ata* te beteekenen hadden. Ze betwijfelden het, dat ze bedoeld zouden zijn als plaatsvervangers van den mensch. Toch geloof ik, dat dit de beteekenis dezer beeldjes is. Dat ze begraven worden, wijst erop, dat ze voor de aardgeesten bestemd zijn, de geesten, die het meest het leven der menschen belagen (dat de *ata* de remplacant zou zijn van den priester, zooals Kaudern t.a.p. vermeldt, is niet waarschijnlijk). Bij de verzameling heidensche voorwerpen, die de inwoners van Mantok hadden ingeleverd, toen ze besloten Christen te worden, bevond zich ook zulk een beeldje.

Priesters. Nu wij kennis hebben gemaakt met de geesten, waarmee de Balantakker zich omringd denkt, moeten we nagaan, hoe hij met hen in verbinding treedt. Eenvoudige offerhandelingen en aanroepingen

kan ieder voor zichzelf verrichten. Maar als de vereering samengestelder wordt, zooals bij grootere offerfeesten, die niet alleen het individu raken, maar de familie of de clan en wanneer hoogere geesten ten tooneele verschijnen, met wie de gewone dorpeling niet gewend is om te gaan, dan heeft hij een medium noodig en roept hij een priester of priesteres.

Een priester heet *bolian* (zie over dit woord Tontemboasch-Nederlandsch Woordenboek van J. A. Th. Schwartz, op *walian*, b. 577). Onder de priesters zijn zoowel mannen als vrouwen. Voor het gemak spreek ik echter in het vervolg alleen over priesters.

Teekenen, die bewijzen, dat iemand voorbestemd is om priester te worden zijn: veel praten in den slaap; droomen waarin geesten en andere vreemde dingen worden gezien; zich zonderling aanstellen tot op het krankzinnige af. Het kan gebeuren, dat iemand ziek wordt en niet te genezen is, welke middelen ook worden aangewend. Dan komt een priester, die met het orakel van de span der hand uitmaakt, dat de ziekte veroorzaakt wordt door een geest, die moeite doet in den zieke te varen, van hem bezit te nemen. Dan duurt het niet lang, of de zieke begint door bemiddeling van den priester te beven en te sidderen, en na korten tijd is hij beter.

De herstelde komt nu bij den priester in de leer en deze wijst den nieuweling, hoe hij de verschillende kronkelingen van de ingewanden van een hoen heeft te duiden; hoe hij de orakels heeft te raadplegen (*ba-poelos*); kortom hij wordt ingewijd in alle kennis en trucs van het vak. Gewoonlijk duurt dit onderwijs 2 jaar, gedurende welken tijd de leerling (*tabas*) den meester volgt. Daarna kan hij zelfstandig optreden, maar zijn wijding als priester heeft plaats met een offerfeestje, dat den naam draagt van *melembeti*. Bij deze gelegenheid wordt een hoen geslacht en dan brengt de meester den geest van een overleden priester op den kandidaat over, zoodat hij de kracht en de

hulp van dezen doode ontvangt. Hoe dit in zijn werk gaat, kon (wilde) men mij niet vertellen.

De meester ontvangt geen belooning voor zijn onderwijs, maar telkens, als de leerling geroepen is om zijn bijstand te verlenen, geeft hij een deel van het ontvangen loon aan den meester. Dit houdt hij vol tot aan den dood van den laatste. Wanneer een oude priester overleden is, komen al zijn leerlingen tot zijn begrafenis, en geven den doode iets mee in zijn kist en vragen hem om iets van zijn kracht en macht aan hem over te doen. Dit tracht men alleen te bewerken door den doode toe te spreken (*moliuaa*). De weinige utensiliën van den overledene, waarmee hij aan zieke menschen nieuw leven heeft toegevoerd, mogen niet begraven worden; ze worden bewaard of in gebruik genomen door een kind of een kleinkind van den overledene, als deze priester wordt.

De priesters, die bij den dood van hun meester zijn samengekomen, mogen echter geen werkzaam aandeel aan de begrafenis nemen. Zij, de dragers en brengers van leven, mogen met niets in contact komen, wat het leven vijandig is, zooals met datgene wat den meester gedood heeft. Om dienst te doen bij een doode gebruikt men een ander soort priesters, die den naam dragen van *bolian na mena* „de priesters van *mena*”, dit zijn geesten, die de ziel (*santoeoe*) van den overledene belagen om haar te molesteeren. Deze *bolian* hebben dan te zorgen, dat de ziel ongehinderd in de doodenstad aankomt. Wij komen op hen en hun werk terug, wanneer we een en ander over de lijkbezorging mededeelen. Ter onderscheiding van deze categorie worden de gewone priesters, die levenden bedienen *bolian na waoewaoe* „offerpriesters” genoemd.

De *bolian* onderscheidt zich in het dagelijksche leven in niets van andere menschen; noch in kleding, noch in levensgewoonten. Onder de priesters zijn jagers; alles wat een ander eet, mogen zij ook eten; ook bijv. het vleesch van varken en gemsbuffel; ook pompoen (La-

genaria vulgaris) en varengroente (*pakoe*), dingen, die aan de priesters en priesteressen bij de Oost- en West-toradjagroep vaak verboden zijn. ¹⁾

Het werk van den priester. Men komt er niet spoedig toe een offerfeest voor een zieke te houden, omdat er veel kosten aan verbonden zijn. Men weet nooit, waaraan men met zoo iets toe is, want omdat de teekenen aan eenig dier ongunstig kunnen zijn, moet men andere dieren in voorraad hebben, die na deze ongunstig voorspellende kunnen geofferd worden. Heeft men besloten een offerfeest te houden, dan wordt een der huisgenooten naar den priester gezonden met een koperen sirihdoos vol sirih-pinang en de boodschap of hij over 3 dagen zijn werk wil komen doen. De doos met pruim-ingredienten blijft voorloopig in het huis van den priester achter, opdat hij door dit medium droomen zal ontvangen, waarin hem wordt geopenbaard, wat de oorzaak is van de ziekte van hem voor wien zijn hulp wordt ingeroepen. Later wordt de doos teruggegeven. De sirih-pinang, waarmee de priester wordt uitgenoodigd, draagt den naam van *pondolo' bolian*.

Wanneer het oogenblik voor het begin der plechtigheid gekomen is, gaat iemand den *bolian* halen. Deze komt in zijn dagelijksche plunje; hij brengt niets mee; de *Dracaena*-tak (*tabang*), dien hij bij zijn werk noodig heeft, wordt door dengeen die hem geroepen heeft, gereed gehouden. De priester komt 's avonds om een uur of 7, dus met donker. Wanneer hij bovengegaan is, zet hij zich op het matje, dat men voor hem heeft gespreid en kauwt sirih. Inmiddels heeft men alles, wat hij bij zijn werk noodig heeft, om hem heen gezet: 3, 6 of 9 borden, waarop hij de offers aan de verschil-

¹⁾ Bij dit deel van mijn onderzoek vertelde men mij, dat men tot op de komst van het Gouvernement in het begin van deze eeuw niet geweten heeft, dat de varensort *pakoe* zulk een goede groente oplevert. Men had dit pas geleerd van de Ambonsche en Minahassische onderwijzers, die zich onder hen kwamen vestigen. Deze varensort heet in het Balantaksche *lingkong*.

woorden in de taal dier wezens, die ze door zijn mond laten hooren. Een priester taal bestaat er niet en men houdt er dan ook geen vertolkers op na om de woorden van den priester voor de omzittenden te vertalen.¹⁾

Op een gegeven oogenblik zegt de bolian, dat er geen geesten meer zijn, die zich willen manifesteren en dan gaat men slapen.

Eerst den volgenden dag begint het offeren. Nadat de bolian bijv. de boerake van een bepaalde plaats heeft aangeropen (*moliwaa*), van wien hij in dit geval bijzondere hulp verwacht, biedt hij dezen geest drie hoenders aan, die door den zieke en zijn huisgenooten worden vastgehouden. Want zoo'n offerfeest van eenigen omvang laat men ook aan de gezonden ten goede komen. Ze zullen wel een of ander gedaan hebben, waarvoor de geesten hen alsnog willen straffen; maar bij dit feest kunnen ze het onbekende kwaad reeds verzoenen, voordat de straf ervoor over hen komt. Het feit op zichzelf, dat men de geesten veronachtzaamd heeft door hen in langen tijd niet te offeren, is al voldoende om onheil over de woning te brengen. Door zulk een offerfeest wordt dus in alle opzichten „schoon schip” gemaakt.

Dan biedt de priester weer drie hoenders aan een anderen geest aan, bijv. aan Pilogot mola, die in de zon, aan den zonsopgang en den zonsondergang woont. Zoo gaat het van den een op den ander, zoodat het aantal hoenders, dat aan de geesten gewijd wordt, al spoedig tegen de 50 loopt. Bij elke opdracht roept de priester ook de *din* uit den omtrek aan om getuigen te zijn, dat hij werkelijk de offers brengt. De hoenders worden echter eerst na afloop van de heele plechtigheid geslacht. Telkens bij zijn opdracht beweegt de priester den *Dracaenata*k in de hand op en neer en telt van

¹⁾ Het is niet juist, als de heer Becking in zijn Nota van toelichtingen zegt: „De boelians (lees: bolian) gebruiken bij hun bezweringen verschillende woorden, die in het dagelijksche leven niet gebruikt worden, de z.g. boelian-taal”.

1 tot 9, van 1 tot 6, van 1 tot 3. Bij iedere opdracht komt de aangeroepen geest in hem, zoodat het is alsof de priester zelf het offer in ontvangst neemt. De geest spreekt dan door den *bolian*, dat hij de hoenders aanneemt en dat hij daarvoor zegen en voorspoed zal schenken.

Soms wordt ook een geit in de woning gebracht. De *bolian* danst (*omosoelen*) om het dier heen, met een schoteltje kokosolie in de hand en wanneer dan de geest voor wien dit offer bestemd is, in hem is gevaren, strijkt hij telkens wat olie over het dier; hij springt en danst daarbij hoe langer hoe woester, tot hij geheel buiten zichzelf is geraakt. Men beweert, dat dit onderdeel der plechtigheid van Banggai is overgenomen. In elk geval bewijst de omstandigheid, dat zoo iets alleen met een geit gedaan wordt, dat dit onderdeel der handeling uit jongen tijd is, want geiten zijn eerst in lateren tijd ingevoerd. In Balantak kennen alleen de priesters *omosoelen* en ook zij alleen mogen dezen dans uitvoeren. Op de Banggai-eilanden kennen in de meeste streken nagenoeg alle dorpelingen dezen dans en voeren hem bij feestelijke gelegenheden uit (zie mijn „De Pilogot der Banggaiers en hun priesters” in Mensch en Maatschappij).

Uit de ingewanden der geslachte hoenders maakt de *bolian* soms op, dat deze of gene geest nog een bijzonder offer eischt. Zoo kan het wezen, dat de eisch gesteld wordt, dat bij alle dieren, die men gewend is te offeren, nog een hond gedood moet worden alvorens de zieke kan herstellen. De hond wordt doodgeslagen, in tegenstelling met varkens, geiten en hoenders, die geslacht worden. Het vleesch van den hond wordt gegeten; alleen honden die gedood zijn met het doel om het vergif, *doti*, dat iemand in het lijf van zijn medemensch getooverd heeft, weg te brengen, opdat de zieke kan herstellen, worden niet gegeten.

Het aanbieden van de offers aan de verschillende geesten, waarvan pas is verteld, duurt volgens mijn

zegliden ongeveer twee uur. Daarna worden de hoenders en de andere dieren geslacht en van het vleesch wordt een groote maaltijd aangericht. Als deze is genuttigd, is het feest afgelopen en gaat men uiteen. Zooals reeds gezegd is, worden de offerborden voor de huisgoden (*pololo'*) weer op hun plaats gezet en de andere, die voor de geesten hebben gediend, die slechts gedurende het feest in huis kwamen, worden opgeborgen.

Het spreekt vanzelf, dat wanneer slechts een kleine ongesteldheid gecureerd moet worden, er niet zoo'n omhaal bij gemaakt wordt en men met enkele hoenders kan volstaan. Wanneer iemand ziek geworden is, doordat een booze medemensch hem het eene of andere voorwerp, een stukje bamboe, een ui, een steentje en dergelijke dingen in het lichaam heeft getooverd, dan wordt dit door wrijven uit het lichaam verwijderd. Zulk werk wordt echter niet alleen door priesters gedaan; ook andere menschen verstaan deze kunst.

Soms komt de priester tot de ontdekking, dat de oorzaak van de ziekte daarin gelegen is, dat de ziel is weggegaan en niet naar het lichaam terug wil keeren. Dan moet men *mangolongkol*. De priester zet dan vóór zich een schoteltje met wat kokosolie erop, waarin een schelpen armband en een koperen duit zijn gelegd; daarnaast staat een kommetje met water, dat met een lap wit katoen is toegedekt. Terwijl de priester nu met den *Dracaena*-tak voortdurend zacht op het schoteltje slaat, roept hij de ziel (*santoeoe*). Als hij dit eenigen tijd heeft gedaan, laat hij alles een poos staan soms zelfs tot den volgenden morgen. Dan wordt het doek voorzichtig van het kommetje afgenomen en kijkt men of er iets in te ontdekken valt: een vuiltje van het dak of iets dergelijks. Is dit het geval, dan houdt men zich overtuigd dat de ziel in het water is; de zieke wordt daarmee gewasschen en zóó is de ziel dan weer tot haar lichaam ingekeerd.

Zooals bij alle natuurvolken spelen de geesten in alle levensomstandigheden der Balantakkers een rol.

In mijn opstel „De rijstbouw in Balantak” in dit tijdschrift wordt uiteengezet, waarvoor de hulp van den priester bij het akkerwerk wordt ingeroepen.

Bij de geboorte van een kind wordt de priesteres (mannen leenen zich niet hiertoe) geroepen, als het wicht enkele dagen oud is. Dan wordt een hoen geslacht en de *bolian* spreekt den geleidegeest (*pololo'*) van den pasgeborene toe, waarbij ze dezen verzoekt om goed over den kleine te waken. Men zegt, dat Pilogot mola, de groote geest, die in de zon woont, al in den moederschoot aan de ongeboren vrucht een *pololo'* geeft. Ze bindt bij deze gelegenheid ook een bepaald soort gras om de polsen van den kleine om te verhinderen dat de ziel het kind verlaat. Als loon ontvangt ze een hoen, een bord en een vadem inferieur katoen (*balasoe*). Deze plechtigheid heet *momboekasi* of *momoeoeti*.

De hulp, die priesters in andere omstandigheden des levens verleen, komt vanzelf ter sprake als we de verschillende fasen in het leven der Balantakkers behandelen.

Ook in omstandigheden, waarbij de geesten niet onmiddellijk te pas komen, wordt de hulp van den priester ingeroepen. In het dagelijksch leven gebeurt het vaak, dat er een hevige twist tusschen twee lieden uitbreekt. Ze zijn dan vaak zoozeer op elkaar verbiterd, dat ze elk het eind van een stuk rotan vasthouden, dat dan door een derde wordt doorgekapt, waarbij zij aan hun gevoelens lucht geven met de woorden, dat ze nooit meer iets van elkaar willen weten, niet tot elkaar willen spreken, geen gemeenschap meer met elkaar willen hebben; evenmin als de beide stukken van den rotan weer tot elkaar kunnen komen, zullen deze twee elkaar naderen. Na het doorhakken, werpt de een zijn stuk naar het Oosten, de ander naar het Westen. Dit heet *mamantas asip*.

Soms doen echtelieden dit, als ze zóó op elkaar verbiterd zijn, dat ze de woorden waarmee het Hoofd, de

tonggol, hen van elkaar scheidt, niet voldoende vinden.

Willen de twee, die elkaar op deze wijze verloochend hebben, later toch weer den onderlingen band herstellen, dan kan dit niet zoo maar zonder meer gebeuren want dan zouden de kwade gevolgen ervan zich openbaren in het sterven der kinderen en andere rampen. Voor zulke dingen is de priester noodig, al zijn hiermee de geesten niet rechtstreeks gemoeid; het geldt in zulke gevallen de uitwerking van met stelligheid uitgesproken woorden te niet te doen. De priester snijdt dan een haan zijn kam af en strijkt het daaraan klevende bloed over de voorhoofden der personen, die met elkaar verzoend moeten worden. Zóó doet hij ook met een stukje curcuma (*songi*). Onder dit werk zegt hij waarom hij zoo doet: dat dit moet dienen om deze twee menschen weer bij elkaar te brengen. Eenigen tijd daarna slachten die beiden samen een varken, opdat de vloek (*riboes*) van den uitgesproken eed hen niet vervolge, waardoor ze ziekelijk en sukkelend zouden worden.

Soemawi. Alles wat tot nu toe beschreven is, geldt de enkele personen, aan wie de priester zijn zorg besteedt. Nu en dan echter doen ze hun werk ten behoeve van de heele clan, van het gansche dorp. Zulk een groot offerfeest, waardoor het welzijn van de dorps-gemeenschap verzekerd wordt, draagt den naam van *soemawi*. Dit is de naam van den reidans, die in die feestdagen avond aan avond wordt uitgevoerd. In den tijd toen heel Balantak nog heidensch was, mocht deze dans alleen bij dit clanfeest worden uitgevoerd; vandaar dat de naam ervan op de heele plechtigheid wordt toegepast. Later, toen het meerendeel der bevolking tot het Christendom was overgegaan, deed men het wel bij andere gelegenheden, wanneer het niet wordt verboden door de Inheemsche voorgangers der Christelijke gemeente. Zodoende heeft Dr. Kaudern dezen dans te Soekon zien uitvoeren en hij geeft daarvan de volgende beschrijving:

Men danste *soemawi*, waaraan mannen en vrouwen deelnamen; een voorzanger of dansleider, *lotoe*, begint met een gezang en draait langzaam in de richting van de zon om den middenpaal in het danslokaal, in dit geval om den pisangstam. Spoedig sluiten zich meerderen aan en schouder aan schouder gedrukt draaien ze langzaam van links naar rechts om den middenpaal. De pas is zeer eenvoudig: men doet 2 passen met elken voet en rust bij den tweeden op den rechtervoet. Toen de dageraad aanbrak, werd deze dans vervangen door een anderen, alleen door jonge meisjes uitgevoerd. Dezen dansen in vlug tempo in een wijden kring en op betrekkelijk korten afstand van elkaar. Elk meisje houdt in de half uitgestrekte hand een shawl of doekje en met snelle passen draaien ze in een kring in de richting van den loop der zon mee (I Celebes obygd, II, hfdst. 11).

Ter aanvulling van het *soemawi* diene, dat de deelnemers elkaars handen vasthouden door de vingers ineen te strengelen. Jammer, dat Kaudern den naam van den dans der meisjes niet noemt; vermoedelijk is dit *mosoiri*, een dans die veel op het *omosoelen* lijkt. Wanneer een natuervolk tot het Christendom overgaat, worden de vroeger heilige dansen vaak geprofaneerd, zooals dit ook het geval is geweest met de dansen in Midden-Celebes. Dat bij het uitvoeren van zulke dansen veel onzedelijkheid plaats heeft, is zeker waar; de beschrijving, die Dr. Kaudern ervan geeft, zal echter wel overdreven zijn en deze is waarschijnlijk afkomstig van Ambonsche en Minahassische onderwijzers, die er naar mijn ervaring gaarne „een schepje op doen”.

Het *soemawi*-feest werd op ongeregelde tijden gevierd, met tusschenruimten van 5 tot 10 jaar. Wanneer het leven zonder belangrijke gebeurtenissen voorbijging, kon het lang duren voor men ertoe besloot, want er waren zeer groote kosten aan verbonden. Als er gedurende enkele jaren minder kinderen dan gewoonlijk

geboren werden, of gedurende eenigen tijd veel sterfgevallen plaats hadden, zonder dat een besmettelijke ziekte er de oorzaak van was; wanneer de huisdieren opvallend langzaam in aantal toenamen, of het gewas gedurende enkele jaren slechts weinig vrucht gedragen had, dan staken het Hoofd, *tonggol* en de voornaamste en rijkste dorpelingen de hoofden bij elkaar en overlegden of men door het houden van een *soemawi*-feest niet zou trachten meer voorspoed voor de clan te verwerven.

De aanleiding voor zoo'n feest kon echter ook juist van tegenovergestelden aard zijn: als het dorp 2, 3 jaar bizonderen voorspoed had genoten, kwam de gedachte bij de menschen op: Zou op dezen voorspoed binnenkort niet groote tegenspoed volgen? Dan kwam al spoedig de vraag ter sprake: Zouden we het *soemawi* niet vieren om den voorspoed te verzekeren en den gevreesden tegenspoed te beletten over ons te komen?

Er was heel wat voorbereiding noodig voor zoo'n feest, dat ongeveer een maand duurde. De noodige offerdieren moesten door de dorpsgemeenschap worden verzekerd: de een zou voor 2 varkens zorgen, de ander voor één, een derde beloofde van zijn geiten af te staan en elk gezin moest de beschikking hebben over flink wat hoenders. Dan werd een groote loods gebouwd, die welke in Mantok werd gebouwd bij het laatste *soemawi*-feest was volgens een der toenmalige leiders 20 vadem lang en 12 breed. Zoo'n hut heet *saroa*. ¹⁾ Het middendeel van den vloer is van bamboe gemaakt, maar in het rond is een breede gang van planken gelegd; deze gang heet *sisiran*. Hierop voeren de priesters en hun leerlingen het *omosoelen*, den priesterdans

¹⁾ Dr. Kaudern geeft den naam *lantang* op voor deze hut; *lantang*, Poso *lanta*, is een misschien op heel Midden-Celebes voorkomend woord, dat een hut of woningverdieping aanduidt; in Balantak wordt het ook gebruikt voor hutjes, die jongens zich in de takken van de boomen maken om gevrijwaard te zijn tegen muskieten.

uit en beweegt de menigte zich bij het *soemawi*-dansen, dat elken nacht gedaan wordt tot aan het aanbreken van den morgen. In deze loods (*saroa*) komt men alleen te zamen om aanroepingen tot de geesten te doen (*moliwaa*) en te dansen (*omosoelen*, *soemawi*); gegeten wordt er niet; dit gebeurt in de huizen, onder afdakjes en in de open lucht.

Wanneer alles gereed is en men komt voor het eerst in de *saroa* samen om het feest te beginnen, heeft het *mongosoeka* plaats. Dan wordt een zware stengel van gele bamboe (*timbo taring*) gehaald. Deze wordt midden in de loods opgericht en met kokosbladeren en bloemen versierd. Deze staak heet *toenggoel* (Kaudern geeft op: *boeboengan*; dit is „nokbalk”). Tegen het vallen van den avond verzamelen de priesters zich om dezen staak en daar manifesteren zich om beurten allerlei geesten in hen, waarna zij op den planken gang gaan dansen (*omosoelen*). Als ze dit een poos hebben gedaan, keeren ze naar hun huizen terug om te eten. Bij den staak worden geen offers voor de geesten gelegd. Alleen wordt gezorgd, dat daar steeds voldoende sirih-pinang ligt; dit is echter niet voor de geesten, maar ten gebuike voor de priesters.

Hebben de menschen thuis gegeten, dan komen ze weer in de loods samen om onder leiding van den *lotoe* te *soemawi*. De *lotoe* is de dichter-voorzanger. Hij begint te zingen onder het maken van den reeds beschreven danspas, terwijl hij langzaam voortgaat over den planken gang (*sisiran*). De strofen die hij voorzingt, worden door de dansers in allerlei modulaties herhaald. Dan heft de *lotoe* een nieuwe strofe aan, die weer gedurende eenigen tijd zingend herhaald wordt door de menigte. Zoo gaat het den ganschen nacht door. Als de reidans goed op gang is, trekt de *lotoe* zich naar het midden van de loods terug, maar hij blijft de menigte van nieuwe strofen voorzien, zoodra er een is „afgezongen”. Het maken en voorzeggen (voorzingen) dezer strofen heet *loemotoe*. Bij het *omo-*

soelem worden trom en gong geslagen om het rythme aan te geven; bij het *soemawi* gebeurt dit niet.

Zes nachten gaat het zoo voort: de priesters *omosoelen* en de menigte *soemawi*. De zevende dag heet *libajan*. Op dien dag worden lieden uit de naburige dorpen als gasten uitgenoodigd om op het feest te komen. De leiders laten dan drie varkens slachten; het vleesch wordt over de verschillende families verdeeld, die het klaarmaken om het den gasten voor te zetten bij den grooten maaltijd. In dezen nacht is de drukte bijzonder groot, want ook de gasten doen mee met *soemawi*. Den volgenden morgen keeren dezen naar hun woonplaatsen terug.

De dorpelingen zetten het feest intusschen voort; de priesters ontvangen hun manifestaties bij den bamboestaak, die genoemd wordt: de plek waar priesters en geesten elkaar ontmoeten. De menigte zet haar nachtelijke dansen voort. Wanneer dit weer zes nachten heeft geduurd, is de zevende dag opnieuw *libajan*; dan komen weer de gasten en worden varkens voor hen geslacht.

Als men vier keer *libajan* heeft gehad, spreken de leiders af om een eind aan het feest te maken. De dag waarop dit zal geschieden, wordt bepaald en vele gasten worden uitgenoodigd om te komen. Deze dag heet *balaki'na* „de groote”. Aan den vooravond van den grooten dag worden om de feestloods (*saroa*) kleine hutten of afdaken gemaakt, waar de te slachten offerdieren worden samengebracht; deze kleine hutten heeten *balaidi*; daar zullen de beesten worden geslacht. Bij het laatste *soemawi*-feest in Mantok werden op den laatsten dag van het feest 12 varkens, 20 geiten en een groot aantal hoenders geslacht.

In den morgen van dien laatsten dag gaan de priesters met de menigte uit de *saroa* naar beneden en begeven zich naar de hutjes waar de offerdieren gebonden zijn. Deze plechtige gang heet *malaoemo na balaidi* „afdalen naar de hutjes”. De priesters hebben dan het hoofd bedekt met een lap katoen, want als

ze zoo niet deden, zou Pilogot mola, de hemelheer, die in de zon woont, „hun buik splijten”. Vermoedelijk wil dit zeggen, dat ze dan hevige buikpijn zullen krijgen. Bij de offerdieren gekomen spreken de priesters de geesten toe (*moliwaa*) en dragen aan elk hunner het voor hem bestemde dier op. Dit is alles reeds van te voren bepaald. Zijn ze hiermee gereed, dan gaat men over tot slachten. Van het bloed der dieren wordt geenerlei gebruik gemaakt. Het vleesch wordt weer verdeeld over de huizen der feestvierenden, welker bewoners het voedsel voor de gasten hebben te koken: elken familie wordt daartoe een troep gasten ter verzorging aangewezen. Eerst bij het vallen van den nacht is alles gereed en heeft de groote maaltijd plaats. Na afloop daarvan verzamelen allen zich in de *sarua* en wordt voor het laatst de *soemawi*-dans uitgevoerd.

Den volgenden dag is het feest officieel afgelopen en de gasten keeren naar huis terug; maar voor de leiders van het feest is het nog een drukke dag. Dan toch moet het loon gereed gemaakt worden voor de priesters, die hun diensten bij het feest hebben verleend. Dit loon heet *batarai bolian*; het bestaat uit borden, lappen foeja, hoenders en gepelde rijst. De *lotoe*, voorzanger krijgt een even groot aandeel als de priesters.

Hiermee gaat het grootste deel van den dag voorbij en in den avond heeft dan de slotacte van het feest plaats, het *momoesoe' boerake* „wegjagen der geesten”. De priesters verzamelen zich daartoe om den bamboestaak en houden zich bezig met het toespreken (*moliwaa*) van de geesten, waarbij ze hun kennis geven, dat het feest, dat te hunner eere gegeven is, nu geëindigd is en dat ze dus naar hun verschillende woonplaatsen kunnen terugkeeren.

Gedurende de feestdagen zijn de priesters vrij in hun bewegingen: ze mogen de feestloods uit- en ingaan naar welgevallen, zonder dat ze daarbij eenigen voorzorgsmaatregel hebben te nemen, met uitzondering van het bedekken van het hoofd bij het *molaoemo na balaidi*.

Na enkele dagen, als men van de vermoeyenissen van het feest is uitgerust, wordt de feestloods afgebroken; de bamboestaak wordt zonder meer weggegoorpen. Wat van het hout en de dakbedekking der loods nog bruikbaar is, wordt voor andere doeleinden aangewend. Het overige wordt weggeworpen.
